

OROSZ BÁLINT

Nagyvázsonyi képviselőválasztás kövekkel és botokkal (1861)

SZENTGÁL POLITIKAI SZEREPE A VÁLASZTÁSOKON¹

REFORMKORI MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN az országgyűlési választások és a megyei tisztújítások a megyei nemesség számára kiemelkedő fontosságú politikai események voltak. Ezen alkalmakkor számtalanszor előfordultak választási visszaélések, a politikai kultúra szerves részét alkotta a korteskedés. A választások bizonyos fokú katonai szervezettséget igényeltek annak érdekében, hogy a választók rendben és kellő létszámban vonuljanak a választási székelyre és ott a kiválasztott jelöltre adják le a szavazatukat.² A nemesi tömegek mozgósítása, a potenciális szavazók szállítása, elszállásolása, étellel-itallal történő ellátására és szavazatainak megvásárlása egy-egy nagybirtok évi tiszta jövedelmének megfelelő beruházást jelentett.³

A korteshadjáratok következményeiért sokszor az elszegényedett és bárdolatlan kisnemességet tették felelőssé. Manipulálásukkal és megvesztegetésükkel a kortesvezérek könnyűszerrel befolyásolhatták a vármegyei választások eredményeit.⁴ A kisnemesség szerepe választások alkalmával különösen 1819-től vált jelentőssé, hiszen ekkortól fogva helytartótanácsi rendelet tiltotta a *ponderális* (közfelkiáltásos) szavazást több jelölt esetén, ezért csak az egyenkénti voksolás számított jogszerűnek.⁵ Ettől fogva minden egyes törvényes (és bizonyos esetekben törvénytelen) szavazatnak jelentősége volt.

¹ A Nagyvázsonyi képviselőválasztás kövekkel és botokkal (1861) c. OTDK-tanulmány a Szegedi Tudományegyetemen készült 2020-ban Deák Ágnes témavezető irányításával, Hudi József külső konzulens közreműködésével. Hathatós segítségüket ezúton is köszönöm.

² DOBSZAY 2019. 80–83.

³ Uo. 91.

⁴ DOMBÓVÁRI 2011. 3–4.

⁵ KÓSA 2001. 173.

A magyar politikai elitnek 1849 után csak 1861-ben nyílt újra lehetősége politikai jogainak gyakorlására.⁶ Felmerülhet a kérdés: vajon 12 év után — a modern alkotmányosság időszakának beköszöntével — miben és hogyan változott (ha egyáltalán változott) a kismemesi politikai kultúra? Melyek voltak a szavazók döntéshozatalában a legfőbb tényezők, és milyen szerepet kapott a követ- és képviselőválasztásban a nacionalizmus? A választóképesek ideiglenes politikai jogainak visszanyerése összetartást vagy széthúzást eredményezett a választókerületekben?

Az utóbbi kérdésekre elsősorban Gál Péter (1823–1903) ügyvéd fennmaradt hagyatékából kaphatunk választ. Bár az iratanyagot Kecskeméten őrzik, mégis Veszprém vármegye XIX. századi történetére vonatkozóan van jelentős forrásértéke. Dolgozatom célja a szövegkorpusz közéleti és politikatörténeti szempontból releváns részeinek feltárása, különös hangsúlyt helyezve az 1860-as évek elejére. Ismereteim szerint a hagyatékban csupán négy levél jelent meg nyomtatásban, forrásközlemény formájában, mindegyik az általam kiválasztott időszak előtt keletkezett.⁷ Az említett forrásközlést és két cikket⁸ leszámítva az irathagyatékot a mai napig nem hasznosították.

A TÖRTÉNET FŐHŐSE, GÁL PÉTER (1823–1903)

Gál Péter politikai karrierjének legfontosabb időszaka országgyűlési képviselői tevékenysége. 1861-ben, 1865-ben és 1869-ben a nagyvázsonyi, 1884-ben a keceli választókerület képviselőjévé választották. Életrajza egy sikeres közmemesi karrierre vet fényt.

1823. február 22-én hajnali három és négy óra tájt megszületett a balatonszőlősi református lelkész, nemes alsóörsi, felsőörsi és nemesvámosi id. Gál Lajos (1792–1866) és Somody Zsuzsanna harmadik fia, Péter. A kisgyermeket édesapja keresztelte meg, és a kor szokásához híven azonnal beoltották „mentő himlővel”.⁹

1833-ban az ekkor már négygyermekes család az apa megválasztása után a bakonyi faluba, Szentgálra költözött, ahol végleg letelepedtek. Édesapja elődjéhez, Liszkai Jánoshoz hasonlóan hosszú ideig, 1866-ban bekövetkezett halá-

⁶ A XIX. században csak I. Ferenc magyar király (1792–1835) korában mellőzték hosszabb ideig (13 évig) a magyar országgyűlés összehívását, vagyis 1812–1825 között.

⁷ HUNKÁR 2004 171–172., 179–181., 188–192.

⁸ KOPASZ 1956. 39–49., BÁNÁTI 2005. 4–5.

⁹ MNL BKML XIII. 5. b. II./1. Gál Péter keresztlevele. – PINTÉR 1997. 21.

láig szolgált a gyülekezetben.¹⁰ Csaladjuk tehát nem tartozott a tősgyökeres szentgáli nemes famíliák közé.¹¹ Nemesi származásuk azonban megkönnyítette a beilleszkedést.

1. kép. Gál Péter ügyvéd fiatal korában
(MNL BML XIII.5.a. Fényképek)

¹⁰ KÖBLÖS-KRÁNITZ 2018. 388., 598. – 1859 szeptemberében Römer Flóris (1815–1889) győri bencés tanár is meglátogatta a „hires királyi vadászok” faluját, ahol a „tudós lekész” is vendégül látta, de az egyházközségi levéltár megtekintéséért nem maradt ideje. „Heves, de mint művelt emberek közt illik, minden harag nélküli vitát” folytattak arról, hogy illik-e a szószéket és az úrasztalát virággal díszíteni. Gál tiszteletes ebben a vitában a puritán álláspontot képviselte. Vö. RÓMER 1860. 199–200.

¹¹ Az alsóörsi és nemesvámosi Gál család már a XVI. század óta országos nemesi címmel bírt a Magyar Királyságban. KOPASZ 1956. 44. – BKML XIII.5.a. A legkorábbi két oklevél regesztája: Radeckzy István püspök, Rudolf király helytartója adománylevele Preposth Albertnek és fiainak Alóörsön, Felsőörsön és Vámoson, 1588.; Esterházy Pál nádor két nemesi telket adományoz Preposth Judit leszármazottainak, Gál Péternek, Jánosnak, Imrének és Rebekának Alsóörsön és Vámoson, 1701. – A Gaál (Gál) család a XVI. században nem tartozott az alsóörsi nemesi famíliák közé; XVII. században Gál Imre alsóörsi prédikátor az első birtokos, akinek Prépost Katalintól született gyermekei (Péter, János, Imre, Rebeka) az alóörsi ág alapítói. 1701-ben valójában Prépost György leszármazottait iktatják be egy alsóörsi és egy vámosi kúriába. A leszármazottak: Gál Imre és Prépost Katalin négy gyermeke: Péter, János, Imre, Rebeka (Veszprémi Kovács János hitvese), Torma Istvánné Prépost Judit és Horváth Pilcz István özvegye, Prépost Erzsébet. „Az alsóörsi Gaál (Gál) család ilyen módon Gál Imre prédikátorra és a Prépost famíliára vezetheti vissza az eredetét.” LICHTNECKERT 1996. 114–120.

Gál Péter gyermekkoráról vajmi keveset tudunk — annyi bizonyos, hogy Balatonszőlős (1822–1826), majd Tótvázsony (1826–1833) után Szentgál volt gyermekkorának fő színtere. Az elemi népiskolába is itt járhatott. Közép- és jogi tanulmányait apjához hasonlóan Pápán végezte, Petőfi Sándor és Jókai Mór iskolatársa volt. Szülei nem panaszkodhattak Gál Péter tanulmányi eredményére, hiszen 1840-ben és 1847-ben is a kitűnő tanulók között találhatjuk a nevét.¹² Nem csoda, ha Mikszáth Kálmán *Jókai Mór élete és kora* című könyvében „boncoló eszű Gaál Péter”-nek nevezi.¹³

Az 1840-es évektől rendelkezünk bővebb forrásokkal a családról. Főleg annak köszönhetően, hogy a pápai diák rokonokkal és barátokkal folytatott levelezése legalább részben fennmaradt. Levélváltásaikból összetartó, szeretetteljes és egymásért aggódó család életébe nyerhetünk bepillantást — ami a családtörténetészek számára további kutatási lehetőségeket kínál.¹⁴

Kétségtelen, hogy Gál Péterre apja nagy hatást gyakorolt, hisz húszévesen, 1843-ban azt írja „sok gondolkodás és hányás vetés után elhatároztam hogy csak Pap leendek ha a' körülmények másként n[em] változnak.”¹⁵ De bizony változtak, végül a jogi pályát választotta. 1847-ben táblai hites jegyző,¹⁶ 1848. május 3-tól hites ügyvéd.¹⁷ Szellemiségét és politikai hitvallását tekintve Gál Péter nyilvánvalóan szabadelvű, szabadságszerető hazafiként jellemezhető, hiszen ebben a légkörben nevelődött Pápán.¹⁸

Első komoly megnyilvánulása a politika színterén az 1847/48-as országgyűlési követ- és tisztújítás alkalmával történt. 1847 novemberében ifj. Gál Lajos és

¹² KÖBLÖS 2006. 319.

¹³ MIKSZÁTH Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. Budapest, 1982. 47.

¹⁴ MNL BKML XIII. 5. b. A Gál család iratai (Baja). A Gál családtagok iratai 1818–1913. Gál Péternek írt levelek családtagoktól (név szerint rendezve) 1841–1903. Uo. II./3. Gál Péternek írt levelek ismerősöktől, barátoktól (évek szerint rendezve) 1840–1903.

¹⁵ MNL – BKML XIII. 5. b. I/2. „16. Öszuto 1843. Kedves Szülőim! Nehány rövid sor(ba) kívánom tudósítani K.[edves] Sz[ülei]-met a' most menendő krumpli supplicanttol” kezdetű levél. (Az őszi *supplicatio* a kollégium számára történő természetbeni adománygyűjtést jelentette, az akcióban ő is részt vett.)

¹⁶ KOPASZ 1956. 39.

¹⁷ MNL BKML XIII. 5. b. II./1. Ügyvédi oklevele.

¹⁸ A Pápai Református Kollégium egykori növendékei közül mai ismereteink szerint összesen 184 fő szolgált a magyar honvédsereg tisztikarában 1848/49-ben. V. ö. BONA Gábor: Pápai diákok a '48-as honvédsereg tisztikarában. = *Acta Papensia* 9 (2009) 1–4. sz. 267–380. A kollégium 1849 előtti történetéről: BODOLAY Géza: A türelmi rendeletről a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781–1849). = TROCSÁNYI Zsolt (szerk.): *A pápai kollégium története*. Budapest, 1981. 87–232.

Gál Péter levélváltásából értesülhetünk arról, Rosos István¹⁹, a vármegye alispánja egy vele való beszélgetés során elítélte Pétert: „... szerényletség – szemtelenség volt mit a’ mult követválasztás alkalmával elkövettél – megérdemlenéd a’ fenyítő keresetet – ki a’ követválasztást megelőzőt tisztujítás alkalmával is Molnár Dienessel együtt a’ karzatról a’ vallás ürügye alatt izgattál – hogy Hunkárra édes Atyánk házában történtek itatások – hogy szerényletség volt Hunkárnak egy oly fiatal embert vinni el magával ki mellette legfőbb Cortes volt?”²⁰

Eszerint Gál már az 1847. évi vármegyei tisztújításkor is korteskedett, még hozzá későbbi ellenfelével, Molnár Dénessel együtt. A vármegye aulikus nemesége később a megválasztott és Pozsonyban tevékenykedő Hunkárt vissza akarta hívni, amelyet – miként fentebb már utaltunk rá – Gál Péter akadályozott meg.²¹ A pesti forradalom híre minden bizonnyal elégedettséggel és boldogsággal töltötte el a huszonhat éves ügyvédet. A pozsonyi nemzetőrség felvette soraiba, amelytől 1848 áprilisában – az országgyűlés befejeztével – elbocsájtást nyert, majd a Veszprém vármegyei nemzetőrség szentgáli gyalogos századának kapitányává nevezték ki.²² Testvére, Gál (Gaál) Lajos kapitányi rangban a szentgáli kapitányság ügyvédje, Molnár Dénes a szentgáli lovasság kapitánya volt.²³

Gál Péter hagyatéka a magyar önvédelmi háborúról 1848 augusztusáig számol be részletesen – az ezt követő időszak forrásai vagy nagyon töredékesek, vagy dolgozatomban szempontjából nem relevánsak. A fennmaradt forrásokból a

¹⁹ Az aulikus érzelmű Szentkirályszabadjai Rosos István (1811–1888) alispán az 1848 előtti évtizedben „a szentgáliak követválasztó vezére” volt, ezért 1847 őszén bizonyára meg akarta akadályozni Hunkár Antal követté választását. Az idézet: EÖTVÖS 1909. 232. – Hunkár Antal (1783–1862) liberális reformpolitikus, Veszprém vármegye táblabírája, 1847/48-ban, az utolsó rendi országgyűlésen vármegye egyik követe. 1848-ban Veszprém vármegye főispánja és kormánybiztos, 1849. január 25-től február 12-ig bácskai kormánybiztos, május 8-tól a kegyelmi szék bírása. Egyik megfogalmazója a Függetlenségi Nyilatkozatnak. A szabadságharc bukása után börtönbüntetést szenvedett, 1855-ben szabadult a komáromi várbörtönből. 1861-ben Veszprém vármegye alispánja és a zirci kerület országgyűlési képviselője határozati párti programmal. Rómer Flóris polihisztornak tartotta, jelentős fegyver-, pénz- és régészeti gyűjteménye volt. RÓMER 1860. 99–103., VARGA 2014. 454.

²⁰ MNL BKML XIII. 5. b. Gál Péternek írt levelek családtagoktól. „Veszprém nov: 28/847. Kedves Ötsém! Aggodalommal várt’s a’ fen irt napon vett leveledből szomoruan értettem hogy beteg vagy” kezdetű levél.

²¹ HUNKÁR 2004. 20.

²² MNL BKML XIII. 5. b. II./2. A pozsonyi nemzetőrségtől szabaduló levél. Uo. XIII. 5. b. II./2. A szentgáli nemzetőrök iratai.

²³ MNL Veszprém Megyei Levéltára IV. 101.b. Veszprém Vármegye Állandó Bizottmányának iratai. 556/1848. sz. Veszprém vármegyei nemzeti őrseregének kapitányságokra lett felosztása, 1848. június 2.

szentgáli század mozgása meglehetősen jól rekonstruálható 1848 nyaráig, amikor is a horvát betörés megfékezésére a Drávához vezényelték őket. Ezekből a levelekből megismerhetjük a század szabályait és hétköznapijait. A fiatal kapitány 350–400 fős századának ösztönzése céljából velük együtt gyalogolt – ha éppen folyton kiújuló betegsége (csömör) nem gátolta meg abban.²⁴

Gál Péterről az önvédelmi háború kapcsán az utolsó releváns forrás 1848. november 21-én keltezett. Ekkor ismét Veszprém vármegyében találjuk. Segítségét kéri, hogy az önkényesen földeket elfoglaló tótvázsonyi német zsellérek ellen biztosítson 50 szentgáli „*jol felfegyverzett*” nemzetőrt, akiket el is küldött a rend fenntartásának érdekében.²⁵ A Gál család levéltári iratanyagát ismertető Kopasz Gábor szerint 1849. tavaszán is politikailag aktív volt Veszprém vármegyében.²⁶ A szabadságharcot követően nem érte megtorlás.

1852-től Enyingen ügyvédeskedett,²⁷ majd 1855-ben Bajára költözött, ahol a város meghatározó alakjává vált. Az 1850-es évek második felétől kezdve ügyvédi pályája folyamatosan háttérbe szorult. Egészen haláláig kereskedelmi, mezőgazdasági és ipari tevékenységgel biztosította családjá megélhetését. Stabil anyagi háttere nagy szerepet játszott későbbi ellenzéki politizálásában nagy szerepet játszott. Felesége, Boda Klotild 1859-ben meghalt. Gál Péter három kisgyermekével egyedül maradt, ezért anyósát hívta Bajára segédkezni a gyermekek nevelésében.²⁸

Ferenc József 1860 tavaszán felhatalmazta a politikai szempontból legérzékenyebb tartományok kormányzóit, hogy a politikailag veszélyesnek ítélt egyéneket mindenféle bírósági eljárás és ítélet nélkül internálhassák.²⁹ Gál Pétert 1860. szeptember 16-án hajnalban a császári rendfenntartó szervek elfogták, majd 18-án a csehországi Josefstadt börtönébe szállították.³⁰ Apjának írt

²⁴ MNL BKML XIII. 5. b. II/3. „Kelt. Márton Jul: 23 1848 T. Asszony!! Felveszem tollamat valahára, 's ígéretemet beváltani, azért hogy a' viszont ígért...” kezdetű levél. MNL BKML XIII. 5. b. II/3.

²⁵ MNL BKML XIII. 5. b. II/2. „Toth Vázsony Nov. 21 '848. Tisztelt Kapitány Ur! A Megyei Válosztmányi Gyűlés Toth Vázsonyi Udvarfelken lakozo zselléreknek...” kezdetű levél.

²⁶ KOPASZ 1956. 39.

²⁷ MNL BKML XIII. 5. b. II/3. „M[éltósá]gos krti [kerületű] főtörvényszék! 1852^{dik} év Július 24én kelt 's fhó...” kezdetű levele.

²⁸ Gál Péter jelentős ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi tevékenysége egyértelműen elmentmond a történelemtudományban rögzült dzsentri-képnek. Vö. KOPASZ 1956. 40.

²⁹ DEÁK 2015. 245–246.

³⁰ Josefstadt napjainkban Josefov Csehországban. A levélből sajnos nem derül ki, hogy hol fogták el és az sem, hogy az adott helyszínen miért tartózkodott. – MNL BKML XIII. 5. b. II/3. „Kedves szeretett Atyám! Folyóhó 16^{án} hajnalban elfogatván 18^{dikén}...” kezdetű levele.

leveléből tudjuk, hogy elfogatásának okát ő sem ismerte, hisz nem követett el semmilyen törvénysértést.³¹

Leveleiből kiderül, hogy aggódott Baján maradt gyermekei sorsa miatt, illetve amiatt is, hogy csődbe fog menni, ha nem szabadul ki hamarosan. Mihamarabbi szabadulása érdekében Lajos bátyja segítségét kérte — aki ekkor a Veszprém megyei törvényszék ügyvédje volt³² —, hogy befolyásos főnökeinek kapcsolata révén érje el szabadlábra helyezését.³³ A fogoly börtönnapjai alatt folyamatosan tartotta a kapcsolatot üzlettársaival, ami arra utal, hogy sejtette, raboskodása már nem sokáig tart.³⁴ Gál november 17-én már minden bizonnyal szabad volt, hiszen leveleiben többé nem utalt fogságára.³⁵ Szabadulását követően valószínűleg azonnal Bajára utazott családjához.

A kalandos kitérő után következtek az 1861. évi nagyvázsonyi orsszággyűlési választások, amelyen Gál Péter győzelmet aratott. Ahhoz, hogy az 1861-es nagyvázsonyi képviselőválasztás színpalai mögé bepillantassunk, és eseményeit megérthessük, elsősorban a kerületben található települések történelmét, hagyományait, és értékeit kell vizsgálnunk, hiszen a választás aktorai ezeket ismerve tudtak politikai tőkét kovácsolni maguk és pártjaik számára.

A NAGYVÁZSONYI VÁLASZTÓKERÜLET TELEPÜLÉSEI

A nagyvázsonyi választókerület 1861-ben Veszprém vármegye 6 kerületének egyike volt.³⁶ Mivel a kerületről nem készült településjegyzék, ezért a fennmaradt jegyzőkönyvekből rekonstruálható a választókerület területe.³⁷ Eszerint a

³¹ MNL BKML XIII. 5. b. II/3. „Csehország Jósefváros Octóber 10. 86o Kedves Szeretett Atyám! Kaptam...” kezdetű levele.

³² Hivatalos hirdetések kivonata. = PESTI NAPLÓ 1860. 1.

³³ MNL BKML XIII. 5. b. II/3. „Kedves Lajosom! Folyó hó 18^{ik} óta Josefvárosi letartoztatott...” kezdetű levele.

³⁴ MNL BKML XIII. 5. b. II/3. „Tisztelt Lúcenbacher Úr!”, „Édes Pistám! Folyó hó 16^{ik} óta...”, „Kedves Sándorom! Barátilag kérlek” kezdetű levelei.

³⁵ MNL – BKML XIII. 5. b. Gál Péternek írt levelek családtagoktól. „Kedves Fiam Péter! Vettem leveledet, valamint az 1860k évi October November és December hónapokra járó kamatot is” kezdetű levél.

³⁶ RUSZOLY 1999. 139. A vármegye választókerületei: Enying, Nagyvázsony, Somlyóvásárhely [Somlóvásárhely], Ugod, Veszprém, Zirc. Az 1848–49. évi Veszprém megyei választásokat feldolgozta: VÁZSONYI VARGA 1998. 69–84.

³⁷ MNL BKML XIII. 5. b. II/4. „A folyó évi Martius hó 28^{ik} napján Veszprém mező városában tartatott...”, Országgyűlési képviselői mandátum és választási jkv. 1861. (a továbbiakban: I. jkv.), Uo. „Jegyzőkönyve az 1861: április 2^{án} kezdődő országgyűlésre...”, Országgyűlési képviselői mandátum és választási jkv. 1861. (a továbbiakban: II. jkv.)

következő településeket foglalta magába: *Ajkarendek, Bakonypölöske, Bánd, Bódé, Csehbánya, Csékút, Farkasgyepű, Felsőörs, Halimba, Herend, Kishidegkút, Kislőd, Kolontár, Magyarbarnag, Magyarpolány, Mencshely, Nagyhidegkút, Nagyvázsony, Nemesleányfalu, Nemesvámos, Németbarnag, Németbánya, Németpolány Noszlop, Öcs, Padrag, Szentgál, Tósok, Tósokberénd, Tótvázsony, Úrkút, Városlőd és Vöröstó*.³⁸

A választókerület településeinek népessége, etnikai összetétele is változatos képet mutat. A lélekszám szerinti besoroláshoz az 1857-es népszámlálási adatokat használtam fel, hiszen az esik legközelebb a dolgozatban vizsgált választási évhez, vagyis 1861-hez.³⁹ Eszerint:

I.) Az 1000 fő alatti települések: *Ajkarendek, Bakonypölöske, Bánd, Bódé, Csehbánya, Csékút, Farkasgyepű, Felsőörs, Halimba, Herend, Kishidegkút, Kolontár, Magyarbarnag, Magyarpolány, Mencshely, Nagyhidegkút, Nemesleányfalu, Németbarnag, Németbánya, Németpolány, Öcs, Padrag, Tósok, Tósokberénd, Úrkút, Városlőd, Vöröstó*.

II.) Az 1000–2000 fő közötti települések: *Kislőd, Nemesvámos, Noszlop és Tótvázsony*.

III.) A 2000–3000 fő feletti települések közé tartozik: *Nagyvázsony*.

IV.) A 3000 fő feletti települések közé tartozik: *Szentgál*.

A választókerületben településenként eltérő volt a magyarok és a nemzeti-ségek aránya:⁴⁰

Magyar: *Ajkarendek, Bódé, Csékút, Felsőörs, Halimba, Magyarbarnag, Mencshely, Nemesleányfalu, Nemesvámos, Noszlop, Öcs, Padrag, Szentgál, Tósok*.

Német: *Bakonypölöske, Bánd, Csehbánya, Farkasgyepű, Herend, Kislőd, Kishidegkút, Kolontár, Nagyhidegkút, Németbarnag, Németbánya, Németpolány, Tósokberénd, Úrkút, Városlőd, Vöröstó*.

Felerészben magyar és német: *Magyarpolány, Nagyvázsony, Tótvázsony*. Összességében a kerületben megközelítőleg 16 ezer magyar és 12 ezer német lakott, vagyis az össznépesség körülbelül 28 ezer fő lehetett.⁴¹

Külön említést érdemelnek a *birtokviszonyok*. Az 1848 előtti időkről elmondható, hogy a kerület településeinek földesurai többségében az aulikus

³⁹ KSH 1984. 324–350.

⁴⁰ Az 1857-es nem tartalmazott nemzetiségi összetételre vonatkozó adatokat, ezért e tekintetben a járványidőszakban általam elérhető 1881. évi népszámlálás adatait használtam fel. NÉPSZÁMLÁLÁS 1881.

⁴¹ NÉPSZÁMLÁLÁS 1881. 355–360.

Zichy családból kerültek ki — ezáltal a gr. Zichy Domonkos veszprémi püspök is jókora földterületet birtokolt.⁴² A család összesen 7 településen rendelkezett számottevő birtokokkal, amelyeken részlegesen vagy teljes egészében földesúri joghatóságot gyakorolt. Ezek: *Ajkarendek*, *Herend*, *Kislőd*, *Kisvázsony*, *Nagyvázsony*, *Németbarnag*, *Városlőd*. A Zichy-birtokok a nagyvázsonyi uradalomhoz tartoztak. Kivételesnek mondható *Herend* esete, mivel itt a szentgáli nemeseknek (királyi vadászoknak) is jelentős területi érdekeltségük volt.⁴³

A következőkben csak a 2000 fő feletti településekkel, vagyis Nagyvázsony-nal és Szentgállal foglalkozom részletesebben.

Érdeemes közelebbről megvizsgálni a két település nemzetiségi és vallási összetételét, amihez az 1881-es népszámlálás adatait használtam fel.⁴⁴ A táblázatban csak a magyar és a német, valamint a római katolikus és a református adatokat közlöm, mivel a települések kapcsán ezek az adatok érdemlegeseek.

1. táblázat
A két legnépesebb település nemzetiségi megoszlása

<i>Település neve</i>	<i>Össznépessége</i>	<i>Magyar</i>	<i>Német</i>
Nagyvázsony	2367 (100%)	1143 (48,28%)	1142 (48,24%)
Szentgál	3764 (100%)	3476 (92,34%)	158 (4,19%)

Nagyvázsonyban 1983 római katolikus (83,77%) mellett 108 (4,56%); Szentgál-on 2292 református (60,89%) mellett 1316 római katolikus (39,96%) élt. Ezen kívül mindkét helységben kis számban éltek még izraeliták és evangélikusok.⁴⁵

Megállapítható a táblázatból, hogy a kerületben központi szerepet betöltő Nagyvázsonynál Szentgál jóval népesebb, vagyis a centrum kiválasztásában a népsűrűség nem volt döntő tényező. Annál inkább az elhelyezkedés és

⁴² GRÓF ZICHY DOMONKOS (Bécs, 1808. július 21. – Major, 1879. október 30.) 1841-től rozsnói, 1842-től 1849-ig veszprémi püspök. 1845–1846-ban egyházlátogatást végzett. 1848 őszén várható letartóztatása elől Bécsbe menekült, 1849-ben lemondott, utána visszavonultan élt. MESZLÉNYI 1941. 5–14., VARGA 2014–1108–1109.

⁴³ FÉNYES 1851. II. 102.

⁴⁴ 1881-es NÉPSZÁMLÁLÁS 1881. 355–360.

⁴⁵ NÉPSZÁMLÁLÁS 1881. 355–360. A néprajzi kutatás szerint a szentgáli 54 vadász familiának és a közbirtokosságnak is meg volt a maga „házi zsidaja”. A vallási ellentétek elsősorban társadalmi okokra vezethetők vissza: a törzsökös, régi kiváltságos réteg református volt, míg a munkát vállaló szegények a katolikusok (részben a környező német községek katolikusai) közül kerültek ki. VAJKAI 1987. 41–42.

megközelíthetőség, hiszen Nagyvázsony kiterjedt úthálózatának köszönhetően különböző irányokból könnyen megközelíthető volt.⁴⁶ Emellett Nagyvázsony uradalmi igazgatási és gazdasági-piaci központ is volt, így a vármegye vezetése joggal részesítette előnyben Szentgállal szemben.

Nagyvázsony nemzetiségi összetételét tekintve a magyarok és a németek szinte ugyanolyan arányban voltak jelen, ezzel ellentétben Szentgál határozottan magyar többségű település volt. Vallás tekintetében Nagyvázsonyban tulajdonképp csak római katolikusok laktak, míg Szentgálon döntően reformátusok. A földesúri mezőváros és a nemesi község közötti markáns különbségek lehetővé tették, hogy a politikai szereplők a karakteres eltérésekből politikai tökélet kovácsoljanak a maguk számára.

Nagyvázsony esetében a XIII. századtól már biztos adatokkal rendelkezünk a település létezéséről. A középkor folyamán több család birtokában is volt, majd a XV. század végén — az akkor már mezővárosi státusszal bíró települést⁴⁷ — Hunyadi Mátyás Kinizsi Pálnak adományozta, aki a vázsonyi várat felújította és korszerűsítette.⁴⁸ A várat a XVI–XVII. században lovas és gyalogos őrség védte.

Nagyvázsony 1649-től a Zichy család tulajdonát képezte, amelynek tagjai a török pusztítás miatt elnéptelenedett uradalomba és az uradalmi központba, Nagyvázsonyba jelentős számú német lakosságot (svábokat) telepített be.⁴⁹ Az 1790-es évektől infrastrukturális központtá vált, ennek egyik aspektusaként kiemelhetjük, hogy a Buda–Fehérvár–Veszprém–Tapolca postaútvonal egyik állomása és lóváltóhelye volt.⁵⁰ A XVIII. és a XIX. században a térség ipari, kereskedelmi és gazdasági központjává fejlődött.⁵¹ Ebben komoly szerepet játszottak azok a német telepesek, akik a térségben ipari üzemeket hoztak létre.⁵² 1851-ben a Zichy grófok végül megváltak nagyvázsonyi földbirtokaiktól, ame-

⁴⁶ ZÁKONYI 1991. 24–25.

⁴⁷ ZÁKONYI 1991. 6.

⁴⁸ BORBÁS János–FÁBRY Szabolcs (szerk.): Nagyvázsony, Gidófalva, M. Falkenberg. Viza, Veszprém, 2008. (továbbiakban: Nagyvázsony, Gidófalva) 6.

⁴⁹ NÉMETH 1901. 63–96., ZÁKONYI 1991. 6., FENYVESI Ottó: Hagyományok, értékek és hungarikumok Veszprém megyében. Pannon Térség Fejlődéséért Alapítvány, Veszprém, 2010. 115.

⁵⁰ ZÁKONYI 1991. 24–25.

⁵¹ BORBÁS–FÁBRY 2008. 8.

⁵² FENYVESI 2010. 117–118.

lyeket a bécsi báró Todesco bankárcsalád tagjainak, Todesco Edének és Mórnak adtak el.⁵³ A várbörtönben egészen 1860-ig a főbenjáró bűnösöket őrizték.⁵⁴

A XIX. századi Nagyvázsony tehát jelentékeny ipari és infrastrukturális központ volt, számottevő német lakossággal és befolyással. Korabeli sajtóforrások alapján közéletük békés lehetett, hiszen nem említenek semmilyen kirívó esetet — ez azonban nem mondható el Szentgálról.

Köztudott, hogy az újkori Európában — népe ssé gen belüli arányukat tekintve — Lengyel- és Magyarországon élt a legtöbb nemes. Szentgál, a magyar nemesség történetében egyedi jelenség, amelynek pontos jogi mibenléte a rendi korszak végéig vitatott maradt. Az újkori nemesség sokszor kétségbe vonta kollektív nemesi címüket és jogaikat, ennek ellenére választások alkalmával a kerület „ütőkártyájaként” szerepeltek.

A Bakony erdeiben megbúvó Szentgál története a XIII. századig követhető vissza. Az első írásos emlék egy határjárási okirat 1281-ből, amely a péceli és a szentgáli birtokviszonyokat rendezi. Az oklevél a szentgáliakat, *caniferként*, vagyis királyi kutyapecérként említi.⁵⁵ A szentgáliak tehát királyi vadászatok alkalmával ebekkel és személyes részvétellel segédkeztek, ezért a középkorban *territoriális nemesi* címet kaptak.⁵⁶ A rendelkezésre álló források nem konzisztensek abban a tekintetben, hogy mikor kapták nemesi kiváltságukat, és privilégiumuk pontosan mit tartalmazott. Annyi bizonyossággal megállapítható, hogy az első nemességükre utaló okirat 1322-ből való.⁵⁷ Az oklevél szerint I. Anjou Károly király „*kivette minden bírói joghatóság alól*” a szentgáliakat, és jogi ügyekben személyesen ő ítélkezett felettük. A következő oklevél 1328-as keltezésű, s kimondja, hogy I. Anjou Károly „[...] *vadászataihoz nélkülözhetetlen ama [...] szentgáli ([de] Sancto Gallo) [...] népeinek a szolgálata, akiket egykor butharius-oknak [pohárnokoknak] neveztek, s akiket elődei a buthariusok állapotából kivéve a királyi vadászatok kiszolgálására rendeltek [...] egyben pedig a szabadságaikról kiadott privilégiumában részletezett kiváltságok szerint mentesíti őket mindennemű adófizetés alól.* [...]”⁵⁸ Mivel I. Károly egy idegen dinasztia tagja volt és igyekezett hatalmát konszolidálni, valószínűleg

⁵³ HORVÁTH 1971. 85., NÉMETH 1984. 540.

⁵⁴ HORVÁTH 1971. 92.

⁵⁵ Az oklevélben pluralis genitivus formában szerepel: *caniferorum*. Diplomatikai Fényképgyűjtemény 278106. (Győri Székeskáptalan Magánlevéltára, Pápoci prépostság CTH 127).

⁵⁶ FÉNYES 1851. 95.

⁵⁷ KRISTÓ 2000. 208. (560. szám).

⁵⁸ ALMÁSI 2001. 12. (7. szám). – Noha a pénzbeli adózás alól mentesültek, egészen 1848-ig vadbeszolgáltatással tartoztak az uralkodónak. Vö. ZALA SIMON 2004. 48.

megragadta volna a lehetőséget, hogy a szentgáliak oklevelében is utaljon Árpád-házi elődje/elődjei korábbi intézkedéseire, azonban ezt nem tette meg. Ezért származtathatjuk Szentgál nemességét I. Anjou Károlytól. 1835-ig több oklevél kiadásakor és azoknak átírásakor ez utóbbi két oklevélre hivatkoztak. A címben valójában a nemesség és a jobbágyság közötti átmeneti társadalmi réteg helyzete fejeződött ki.

A szentgáliak territoriális nemessége a kerületben teljes mértékben egyedi-nek számíthat. Kiváltságos státusukat minden új uralkodóval meg kellett erősíttetniük, bár több esetben feltételekhez kötötték.⁵⁹

A zűrzavaros és a török elleni hadakozással sújtott XVII. században a szentgáliak helyzete megingani látszott. II. és III. Habsburg Ferdinánd két törvény-cikkel Veszprém vármegye bírói joghatósága alá rendelte őket.⁶⁰

A törökök kiűzése után III. Károly bevételeinek növelése érdekében nemesi összeírást rendelt el. Különösképpen jelentős mozzanat volt ez Szentgál életében, hiszen már a XVIII. századtól Veszprém vármegye második legnépesebb faluja.⁶¹ Az 1715-i összeírás alapján Szentgál társadalma három nagyobb csoportra bontható: országos nemesekre, királyi vadászokra és adózókra.⁶² Az országos nemeseknek armális leveleikkel kellett igazolniuk státuszukat. A királyi vadászoknak — vagyis azoknak a családoknak, akik I. Anjou Károlytól kapták territoriális nemesi címüket — össze kellett írniuk tagjaikat. Ekkor 54 királyi vadász familiát jegyeztek fel, vagyis körülbelül 90 családot.⁶³ Végül III. Károly megadta oltalomlevelüket azzal a kikötéssel, hogy „[...] minden jobbágy vagy alattvaló, ki Szent-Gálon letelepedik vagy menedékhelyet keres, vagy szökevény, urának hatósága alá visszaállítassék és a' helyhez csatolt szabadsággal ne birhasson.”⁶⁴

Az idézetből világosan kitűnik, hogy Szentgál nem egyszer volt a jogszegők menedéke. III. Károly feltételét valószínűleg figyelmen kívül hagyva, továbbra is befogadták őket és más idegeneket, hiszen a nemesek száma a XVIII. század közepére jelentősen megnőtt. Ez nem a fiú utódok számának gyarapodásával

⁵⁹ BÉL 2012. 606. (III. lábjegyzet).

⁶⁰ 1618:24. törvénycikkely: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=61800024.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D17> [letöltés: 2020. szeptember 2.];

1622:52. törvénycikkely: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=62200052.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fp%3D3265%26pagemum%3D18> [letöltés: 2020. szeptember 2.]

⁶¹ MAKSAI 1973. 13.

⁶² SZÁZADUNK 1841a. 44–45.

⁶³ MAKSAI 1973. 14.

⁶⁴ SZÁZADUNK 1841a. 44.

magyarázható, hanem azzal, hogy a nemességet a leányokra is kiterjesztették, és ezek nemtelennel történő házassága esetén a helyi szokásjog szerint a férjek nemessé váltak.⁶⁵ Abban az esetben, ha az asszony és férje elköltözött Szentgálról vagy „jóságait” eladta, megszűnt nemesnek lenni.⁶⁶ Werbőczy ezt a fajta nemességet nem ismeri el Hármaskönyvében, de szokásjogi alapon itt ez érvényesült.⁶⁷ A beházasodókon kívül az idegenek befogadása és a szentgáli földvásárlások révén szerzett helyi nemesi kiváltságok is növelték a „nemesi” létszámot.⁶⁸ Nem csoda, ha a Szentgálról szóló visszaemlékezésekben ezeket olvashatjuk: „*Szentgál tele van paraszttal*” (1812), „*öreg- s jób- atyjok ki tudja honnan jött ide tarisznyával*” (1812),⁶⁹ „*alantas, csaknem paraszt közösség*” (1780-as évek).⁷⁰

Mária Terézia 1748-ban elrendelte, hogy csak az összeírt 54 nemesi família bírhatja a territorális nemesi címet és jogokat — hiszen, ha minden jöttment részesülne a nemesi kiváltságokból, akkor az állami adóterhek jelentősen csökkennének a térségben, és egy jelentős lélekszámú település túl nagy politikai szerepet kapna.⁷¹ II. József 1783-ban édesanyjához hasonlóan járt el, hiszen ő is azzal a kikötéssel erősítette meg a címet, hogy az „*helybeli és személyes*” legyen.⁷²

A már említett 54 família helyzete valóban konszolidálódni látszott a XVIII. század közepétől. Ezt a fennmaradt 1753-as rendtartásból tudjuk, amely 22 pontban szabályozza a község mindennapi életét. A rendtartás rögzíti, milyen szabályszegésekért milyen büntetést kaphattak a lakosok — többségében pálca általi ütlegetést és pénzbeli büntetést szabtak ki rájuk. Említést tesz arról is, hogy a „*törvény bíró, tizenkét tanács, notarius [jegyző], és ezek körül forgolódo bírák s esküttek a nemes helységbéliek által választassanak*”, akiknek feladata a község irányítása, helyzetének javítása és szabályainak betartása.⁷³ Ebből is

⁶⁵ SZABÓ 1983. 132.

⁶⁶ KÖVY 1824. 32. 70. §.

⁶⁷ A rendi közjogi felfogás szerint egy hosszú időn keresztül érvényesülő helyi szokásjog akár még egy korábban szentesített törvényt is megalapozottabb jogerővel bír („A szokás törvényt bont” elve).

⁶⁸ MAKSAY 1973. 15–17.

⁶⁹ MAKSAY 1973. 16.

⁷⁰ MAKSAY 1973. 31.

⁷¹ SZÁZADUNK 1841a. 45., MAKSAY 1973. 14.

⁷² SZÁZADUNK 1841a. 45.

⁷³ HUDI 1999. 59–64.

látszik a famíliák hatalmának jelentősége.⁷⁴ Szó esik még az istentiszteletek helyes módjáról, az idegenek befogadásáról, a mezőgazdasággal és az erdővel kapcsolatos szabályozásokról, a nemesi jómodor mibenlétéről. Az 1790-es évek elején készült, 26 pontból álló falutörvények a jó rend fenntartása mellett főképp az erdők védelmét szolgálták. Az idegeneket engedély nélkül befogadók büntetésre, az idegenek kitoloncolásra számíthattak.⁷⁵

Szentgál XIX. századi – pontosabban 1848 előtti – jogi helyzetének szempontjából a legfontosabb momentuma V. Ferdinánd kiváltságlevele, amely megerősítette a királyi vadászok privilégiumait, csupán egy feltételhez kötve azt: a nemességüket csak Szentgálon bírják.⁷⁶

Mindennek ellenére a reformkori sajtóban sorra találhatunk utalást arra, hogy a megyében a szentgáliak kétes nemességét nem fogadták el, mondván: egy nemes nem fizethet adót. A megyei tisztújítások és követválasztások alkalmával a Veszprém megyei nemesek hangadói arra hivatkoztak, hogy „*csak az választhat, ki választathatik is*” – az viszont csak az országos nemesek kiváltsága.⁷⁷ Mivel „*sem a privilégiumok nemesi jellegének egyértelmű elismerése nem történt meg, sem az országos nemességgel rendelkezők nem tekintették a szentgáliakat magukkal egyenrangúnak*”, azok görcsösen ragaszkodtak területiális nobilitásukhoz, amellyel el akarták határolni magukat az alsóbb, nem kiváltságos társadalmi rétegeketől. Ezért is próbálták pénztárcájukhoz mértén külső jegyekkel is szimbolizálni nemességüket: vadászpuska, tarisznya, kucsma viselésével, családnevük y-os végződésével.⁷⁸

A KONFLIKTUSOK GENEZISE ÉS MANIFESZTÁLÓDÁSA

Nagyvázsony és Szentgál társadalmi viszonyainak, jogi státusának és történelmi hagyományainak különbözősége nyilvánvaló, mégis úgy gondolom,

⁷⁴ A református elöljárók hatékonyan képviselték a közösség érdekeit a katolikus egyházat újjászervező Padányi Biró Mártonnal szemben. 1748-ban pl. megakadályozták, hogy a plébános a katolikus halottat eltemesse. A halottat ellopták és saját lelkészükkel temették el. A városlódi plébánosnak nem engedték meg, hogy magánházaiban misézzen. Horváth Ferenc katolikus lakost kiűzték a faluból. PEHM 1934. 179., 221–223.

⁷⁵ MNL VeML V. 402.a.aa. Statútumok, falutörvények. A rendtartás az erdők pusztítását megakadályozni kívánó 1790/91. évi 57. tc. végrehajtására készült 1791-ben vagy a következő években. Szövegét közli: BOROSS 2018. 187–191.

⁷⁶ MNL OL A 57. Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii / Királyi könyvek, 66. kötet, 360–361.

⁷⁷ SZÁZADUNK 1841b. 141–145.

⁷⁸ MAKSAI 1973. 31–32., a szentgáliak vadászati szokásairól és eszközeiről: VAJKAI 1959. 32–39.

érdemes összegezni azokat a pontokat, amelyek a politikai választási küzdelmek során — a rendi időszakban, de azon túlnyúlva a modern alkotmányos keretek között is — nézeteltérésekhez, konfliktusokhoz és esetenként tömeges erőszakhoz vezettek.

1.) A választókerületben Szentgál volt a legnagyobb területű, legnépesebb és a legtöbb nemessel bíró település, ezért a szavazattal rendelkezők száma a reformkorban és valószínűleg 1861-ben is messze meghaladta a többi települését.⁷⁹ Ilyen mértékű szavazóbázis természetesen nem kerülhette el a képviselőjelöltek figyelmét, ezért a jelöltek igyekeztek lehetőségeikhez és eszközeikhez mérten megnyerni Szentgál bizalmát. Jól prezentálja ezt a következő idézet: a „sz[ent]gáli hatalmas kir.[ályi] vadászok — kik egy időtül fogva csupán megyei határozaton alapult szavazhatási jogukat kényök kedvök szerint bitorolván, a' tisztujtítószerk korszakában a' legalkalmasb tisztviselő sorsát is, érdekekhez mérve szokták elintézni.”⁸⁰

2.) A XVIII. századi német betelepítések következtében Szentgál magyarságtudata megerősödött, emiatt az ősi kiváltságaira és hagyományaira büszke magyar falu nemessége könnyűszerrel érezhette azt 1848 áprilisa után, hogy a német lakosság ellenében kezébe kell vennie a választókerület sorsát.⁸¹

3.) Számításba kell vennünk azt is, hogy a szorgalmasan gazdálkodó, volt úrbéres telkes német gazdák és iparosok komolyabb tőkével rendelkeztek, mint a mező- és erdőgazdálkodásból élő területiális nemesek jó része. Szentgálon ugyanis 400 birtoktalant tartottak nyilván; a nemesi háztartásoknak közel a fele birtoktalannak számított.⁸²

4.) A felekezeti hovatartozás (katolikus–református kötődés) is szignifikáns különbség lehetett, melyet még az etnikai kötődés (református magyar–katolikus német) is felerősített. A vármegye 1838-tól, majd 1861-től kísérletet tett a nemzetiségek (így a választókerületben élő németek) magyarosítására (nyelvi asszimilációjára), de ekkor még nem járt sikerrel.

5.) A nobilitásuk validitására érzékeny szentgáliak ellenszenve az országos nemesek iránt kétségkívül meghatározó elem — elvégre az országos nemesek sohasem ismerték el a szentgáliak országos nemességét. A kerületen belül ez a

⁷⁹ 1848-ban 684 szavazót írtak össze Szentgálban, ezáltal a legnépesebb község volt a választókerületben. Vö. HUDI 1998. 88. – Az 1861-es választásról pontos adatokkal nem rendelkezünk.

⁸⁰ JELENKOR 1841. 102.

⁸¹ LUKÁCS 1995. 49.

⁸² HUDI 1984. 346.

fajta ellenszenv főleg a legbefolyásosabb országos nemesekkel szemben jelen(hetet)t meg.

6.) Birtokviszonyok tekintetében a XVIII. században Szentgál és Nagyvázsöny (vagyis a Zichy-család) több esetben is pereskedésben állt. Jó példa erre – a már korábban említett – Herend esete, ahol a szentgáli bérlők önkényesen foglaltak el szántókat más bérlőktől.⁸³

7.) Az erőszakos fellépéstől sem visszariadó szentgáliak számára Nagyvázsöny lehetett a büntető államhatalom egyfajta szimbóluma is, mivel a Kinizsi vár egészen 1860-ig a főbenjáró bűnösök börtöne volt.

A reformkori választásokban Szentgál szerepe – források hiányában – csak részlegesen tárható fel. Az 1820-as, 1830-as évektől rendelkezünk adatokkal a település kisnemeseinek politikai célokra történő felhasználásával kapcsolatban. Ezekről az évtizedekről egy 1841-es újságcikk tesz említést: *„Csakugyan el is kell ismernünk, hogy máskor is használtattak a’ sz[ent]gáli kir.[ályi] vadászok, de mikor, és kik által? felelet: leginkább azok által, kik boldogabb időkben közvetlen előzmozdítóji voltak annak, hogy szentgáli uraimék voksot kapjanak; most pedig idő és körülálláshoz képest ellenök fordulván, az igazság és nyilvánosság embereivel szeretnének mérkőzni. [...] a’ sz[ent]gálik máskor is használtattak [...] agyonverésre, és a’ szabad választás előléseére [...] Hát az 1834ik évi apr. 7ki közgyűlésre nem emlékezik? [...] ha jelen volt, csak emlékeztetül is vissza kell borzadnia, midőn a’ berendelt sz[ent]gáli vadászok körmei közül egyedül gróf Eszterházy Károly, mostan tolnamegyei főispán ur ügyes bátorsága és lélekébersége mentette meg akkori főjegyzőnket? [...] 1827ik évi, nov. 11-12kén tartott tisztujítószék alkalmakor ugyan a’ szentgáliak segédelmével – a’ főispáni jogok, és helyhatósági gyakorlatunk kijátszásával egy nem is candidált alispán választatott meg? mit gondol a’ közlő, nem ezen vakmerő vállalat meghálálása tekintetéből jöhetett é létre a’ kir.[ályi] vadászoknak szavazást ajándékozó 1831ik évi május 13ki megyei határozat?”*⁸⁴

Az újságcikk-részletből világosan kiderül, hogy Szentgál nobilitását egy-egy hatalmaskodó megyei csoport több alkalommal is felhasználta. Emiatt a település lakói, mint erőszaktevők komoly múlttal rendelkeztek. Különösen

⁸³ HUDI 1998. 28.; HORVÁTH 1971. 85.

⁸⁴ JELENKOR 1841. 102–103.

érdekes a szentgáliak szavazati jogát taglaló rész, hiszen eszerint az ő nyomásukra választottak meg egy olyan alispánt, aki nem is szerepelt a jelölőlistán.⁸⁵

Az 1840-es évek sajtótermékeinek köszönhetően valamivel több adattal rendelkezünk a reformkor utolsó évtizedéből. Ekkor három olyan újságcikk is megjelent, amely jogi helyzetüket és nemességüket firtatta.⁸⁶

Az 1840-es őszi tisztújítást eredményét például Szentgál teljes egészében magának tulajdoníthatta, „[...] *mi tagadás benne, ütlegekre is került a' dolog – az egész tér' urává lett 's így az egész tisztválasztást véleménye szerint intézhetvén, a' már közlött tisztikar alakult.*”⁸⁷ Más források a tisztújítás helyszínét egyenesen csatatérnek nevezték.⁸⁸

Nem érdektelen feltennünk a kérdést: vajon a reformkorban milyen intencióból támogattak tiszt- és képviselőket a területiális nemesek? Úgy gondolom, hogy a politikai érdekképviselést fontosnak tartották, hiszen a reformkori országgyűlések vármegyei szavazati listájából egyértelműen megállapítható, hogy Veszprém vármegye sohasem tartozott a liberális vármegyék sorába. Politikai arculata inkább a konzervatív és a centrum között mozgott.⁸⁹

Tudomásunk van arról, hogy a reformkor végén, az utolsó rendi országgyűlés előtt Szentgálnak is döntenie kellett arról, hogy ellenzéki vagy kormánypárti jelöltet támogasson. A liberális szellemű, 1847-ben mégis megyei követé választott Hunkár Antal visszaemlékezéseiből tudomásunk van arról, hogy követártása, Sebestyén Gábor az 1847/48-as diéta közben a kormánypárti oldalra állt. A főispáni helytartó, Marich István Dávid és a bakonybéli apát Hunkárt vissza akarták hívni (hívatni) az országgyűlésről, csak hogy „*a Gál Péter* [!]

⁸⁵ 1827-ben az alispáni hivatalra eredetileg 4 személyt jelöltek: Rába Boldizsár másodalispánt, királyi tanácsost; Rosos Ignác táblabíró, királyi tanácsost; Ányos Ignác táblabíró és Hunkár Antal táblabíró. Gróf Eszterházy Nepomuki János főispán (1812–1832) azonban arra hivatkozva, hogy a jelenlévők többsége Rohonczy János (1775–1842) volt országgyűlési követet, királyi tanácsost akarja, fölvetette a jelölőlistára és így „*Rohonczy János királyi tanácsos úr kikiáltással első al ispánynak éljen kiáltások 's öröm zajok között választatott*” meg. HUNKÁR 2004. 139–143. Rohonczy János 1827–1837 között töltötte be az első alispáni tisztséget. HUDI 1995. 59.

⁸⁶ JELENKOR 1841. 102–103., 1840. 1–2., SZÁZADUNK 1841a. 43–45.

⁸⁷ HIRNÖK 1840. 1–2.

⁸⁸ SZÁZADUNK 1841b. 143. Az 1840. évi október 12-i vármegyei tisztújítást Eötvös Károly ismegörökítette *A virtus* c. regényes elbeszélésében- EÖTVÖS 1909. I. 24–94. Ebben a több mint 600 szentgáli nemes az udvari párt vásárolta meg és használta fel a főispáni palota zárt udvarán délelőtt 8–12 óra között végrehajtott tisztújításon a maga jelöltjei megválasztására. Az udvari párt kampányát szerinte főleg Kopácsy József (1775–1847) esztergomi érsek, egyúttal veszprémi püspök finanszírozta. A nemesség kb. kétharmadát a protestáns nemesek tették ki, akiknek egy részét meg kellett nyerni a győzelem érdekében.

⁸⁹ KECSKEMÉTI 2008. 373–374.

által mozgósított ellenzéki tábor, továbbá a szentgáli környékbeli nemesség Hunkár oldalára állt, s a visszahívást tettelesen megakadályozta.”⁹⁰ A szakirodalom még adós e választás pontos politikai hátterének felvázolásával, annyit azonban tudunk, hogy a megyei gyűlés helyszínén a „Hunkár, sérelem, sérelem és Hunkár” szavakat skandálta a több mint kétezer fős nemesi csoportosulás, köztük nagy számban a szentgáliak.⁹¹

Más forrás azonban arról tanúskodik, hogy nem váltak a szentgáliak a liberális reformok támogatóivá. 1848 márciusában „A jogegyenlőségről szóló híreket a herendiek örömmel fogadták [a szentgáliak azonban nem]. A szentgáliak — nyilvánvalóan provokációs célzattal — letűnt úri hatalmuk fitogtatására a zászló bevonását követelték, melynek a herendiek nem tettek eleget. Az eredmény: verekedés tört ki, melynek során a herendi legények jól elpáholták a szentgáliakat.”⁹²

A fentiek alapján a szentgáli nemesek politikai elképzeléseit a következőképpen foglalhatjuk össze: 1. céljuk a sérelmi politizálás volt 2. ragaszkodtak a rendiség intézményéhez 3. a reformoknak nem állták útját, amennyiben azok nem sértették érdekeiket (pl. privilégiumaikat, politikai helyzetük stabilitását). Azonban azzal is számolnunk kell, hogy a birtokaprózódás, az elszegényedés és a rossz termések miatt korrumpálható szentgáli nemességet a kortesvezérek könnyen mozgósítani tudták lehetett.⁹³

Az 1848-i V. törvénycikk, vagyis az új választójogi törvény nagymértékben megváltoztatta a majdani választókerület szavazói összetételét.⁹⁴ Az 1. § biztosította, hogy aki ’48 előtt bírt szavazati joggal, az ezután is választóképes maradjon — vagyis Szentgál nemes lakosainak jogai nem csorbultak, de politikai súlyuk csökkent. „Erkölcsei demoralizálást” jelentett a magyarságukra büszke szentgáliaknak, hogy a korábban politikai jogokból kizártak választójogot nyertek, amennyiben a választói cenzusnak megfeleltek.⁹⁵ Nincsenek pontos

⁹⁰ HUNKÁR 2004. 20.

⁹¹ LUKINICH 1926. 358.

⁹² HUDI 1998. 79. A falut jól ismerő Eötvös Károly szerint a köztelhiviselést bevezető törvények kihirdetését a szentgáli nemesek ellenszenvvel fogadták: „Már hogy lehetne egyenlő a paraszt a nemessel, a herendi sváb a magyarral, a tüzhely nélkül való királyi vadással?” Azt is elvárták, hogy a herendi németek – találkozásuk alkalmával – magyarul beszéljenek velük. EÖTVÖS 1909. 228.

⁹³ MAKSAI 1973. 29–30.

⁹⁴ 1848. évi V. törvénycikk az országgyűlési követeknek népképviselői alapján választásáról: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800005.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyi%3Fpagenum%3D27> [letöltés: 2020. október 21.]

⁹⁵ 1848. V. törvénycikk 2–3. §.

adataink a választójogot nyertek számáról, de jelentős számú német nyerhetett politikai jogokat azáltal, hogy úrbéres telkes jobbágyként földtulajdonhoz jutott, míg egy részük vagyonos iparosnak számított. Emiatt az első népképviselési országgyűlés képviselőválasztásán számítani lehetett arra, hogy az egyébként sem békés természetükről híres szentgáliak demonstrálni fogják erejüket az újonnan szavazati jogot nyertekkel szemben, ami meg is történt.

Az első népképviselési országgyűlés képviselőválasztásakor a nagyvázsonyi választókerületért négy jelölt indult: ifj. Gál Lajos, Balassa Mihály, Gulden István és Tót Lajos.⁹⁶ Ismeretlen okból mindannyian visszaléptek és végül két új jelölt indult: Molnár Dénes⁹⁷ és Kun József.⁹⁸ A választójogi névjegyzék összeállításánál azonban korábban még a megyei választási bizottmány tagjaként Molnár Dénes állítólag „több száz magyar és sváb jobbágyot is törölt”.⁹⁹

Kun pártja – a „zömmel katolikus és jobbágy hívei”¹⁰⁰ – békésen vonultak be a szavazás helyszínére. A többségében református és „nemes” szentgáliak támogatását élvező Molnár Dénes pártja azonban „*harcias modorban, zászló és dobszóval*” jelent meg. A Kun pártiak kérvényezték, hogy katonák biztosítsák a választás helyszínét, csak hogy azok nem jöttek. A szentgáliak felkapták Molnárt és hangosan éltették, végül önkényesen elkezdték a képviselőválasztást. Majd erre a Kun pártiak is felkarolták Kunt és szintén éltetni kezdték. A Molnár pártiak ezt nem tűrték és lerángatták Kunt, majd kiáltották: „*üsd a németet*” – ezt követően elszabadult a pokol. A Molnár pártiak szétverték az ellenzék táborát: „*kihegyesített dorongokkal, a kapuzatokról letépett deszkákkal, s házak födeleiről leszaggatott szeges léczekkel, üdvözlöttünk, késekkel szuratunk s kalapácsokkal istentelen káromlás s dobszóval ingerelt bősziülés*

⁹⁶ A választandó követekre nézve nagy a surlódás. = KÖZLÖNY 1848a. 18.

⁹⁷ MOLNÁR DÉNES (1800–1871) Tótvázsonyban született egy elszegényedett, református köznemesi család sarjaként. A pápai református főiskolán tanult jogot. A reformkorban szentgáli birtokos. 1837-től 1848-ig Veszprém vármegye veszprémi járásának főszolgabírója. 1848-tól a szentgáli nemzetőrség alparancsnoka. 1848–1849-ben a nagyvázsonyi választókerület képviselője az országgyűlésen. A kormányt Debrecenbe is követte, emiatt felelősségre vonták. A szabadságharc bukása után vagyonát elkobozták, őt halálra ítélték, azonban 1850-ben amnesztiát kapott. 1858-ig a rendfenntartó szervek megfigyelése alatt állt. Az 1850-es években anyja tótvázsonyi birtokán lakott és gazdálkodott. 1861-ben balatonfüredi lakosként Zala vármegyei esküdt, 1865-ben a Zala megyei törvényszék elnöke volt. 71 éves korában halt meg Balatonfüreden. – HUDI 2002. 573–574.; NÉMETH 2006. 8., JÁROLI 2001. 139., BAÁN 2011. 152–153.

⁹⁸ Kun József katolikus bakonygyepesi birtokos. 1827-től cseszneki járási főszolgabíró, 1843–1847 között másodalispán. 1848-ban is másodalispán, „a liberális csoportosuláshoz tartozott.” Vö. HUDI 1986. 468.

⁹⁹ PÁLMÁNY 1999. 42.

¹⁰⁰ Uo.

között üttettünk, el annyira: hogy legtanácsosbnak tartanók életünk biztosítását, a megfutamodásban keresni inkább”. Kun József belátta, hogy a választást folytatni nem lehet, ezért kérte választóit, hogy menjenek haza.¹⁰¹

Az első választás alkalmával Molnár Dénes 1075 szavazatot kapott. Kun pártja Molnár választási visszaéléseire hivatkozva egy panaszbeadvánnyal válaszolt, amelyet 1376-an (!) írtak alá.¹⁰² A megyei központi választási bizottmányhoz beadott panasznak köszönhetően a választást pár nappal később megismételték. A szavazást ekkor már egy könnyűlovas csapat biztosította. Ezúttal Molnár már csak 112 szavazattöbbséggel nyert.¹⁰³ A kormány hivatalos lapja pedig közölte, hogy *„jegyzőkönyve minden tekintetben törvényesnek találattott”*.¹⁰⁴ Ennek ellenére nem nehéz megállapítani azokat a pontokat, amelyekben a választás nem felelt meg a választójogi törvénynek.

NAGYVÁZSONYI KÉPVISELŐVÁLASZTÁS KÖVEKKEL ÉS BOTOKKAL (1861)

Ferenc József 1860-ban, az ún. Októberi diploma kibocsátásakor ígéretet tett a magyar országgyűlés összehívására. A fogságából pár hónapja szabadult Gál Péternek eltökélt szándéka volt, hogy a nagyvázsonyi választókerületben politikai befolyásra tegyen szert és részt vegyen a diétán. Egy 1861. január 7-i levél tanúsága szerint Rosos István¹⁰⁵ Veszprém megyei első alispán a vármegye újra szervezésekor csak három hónapra, pontosabban március 28-ig vállalta el a tisztség betöltését. Tóth József¹⁰⁶ levele szerint az alispáni székbe többen Gált akarták látni, *„ez pedig nem csupán Szent gálnak hanem az egész megye közönségének”* akarata volt.¹⁰⁷ A fennmaradt levelekből nem dönthető el, hogy

¹⁰¹ Régi követválasztás új modorban a nagyvázsonyi kerületből. = Nemzeti Ujság 1848a. 160.

¹⁰² CSIZMADIA 1963. 222–223.

¹⁰³ Vidéki mozgalmak. = Nemzeti Ujság 1848b. 287.

¹⁰⁴ KÖZLÖNY 1848b. 282.

¹⁰⁵ Szentkirályszabadjai Rosos István (1811–1888) Veszprém vármegye alispánja volt 1847–1849-ben és 1860–61-ben. VARGA 2014. 866.

¹⁰⁶ Tóth József a szentgáli vezető gazdák közé tartozott. 1861-ben a szavazat-összeíró bizottság tagjává nevezték ki. 1895-ben a millenniumi kiállítás előkészítésekor, illetve a tagosítás befejezésekor Véghegy Dezső alispán segítőtje és vendéglátója volt. VÉGHÉLY 2020. 229–235.

¹⁰⁷ MNL BKML XIII. 5. b. Gál Péternek írt levelek ismerősöktől, barátoktól. „Szent Gál Január 7-én 1861 Kedves Komám! A' veszprémi tiszt ujjítás meg volt Dec 29-én; azomban...” kezdetű levél.

Gál valójában törekedett-e a posztra vagy sem, mindazonáltal 1861. április 2-án nem őt választották meg, hanem Kun Sándort.¹⁰⁸

Ezt követően az 1861-i országgyűlési képviselőválasztáson a választókerület képviselőjéért Pap Gábor,¹⁰⁹ Molnár Dénes és Gál Péter indult.¹¹⁰ A megyei bizottmányi ülés, amelynek feladata a választás lebonyolításáért felelős központi választmány tagjainak megválasztása volt, 1861. február 4-én ülésezett. Ennek tagjává Gál Pétert is megválasztották, ezáltal jelentősen manipulálhatta a választás folyamatát. Jó példa erre a szavazattal rendelkezők összeírására kiküldött bizottság névsora. Ennek tagjai ugyanis Hets Pál és Tóth József (Gál Péter közeli barátai), valamint Gál Imre (Gál Péter bátyja) voltak. Ez egyértelműen jelzi, hogy Gál Péter nem bízta a véletlenre megválasztását. A hagyatéki anyagban fennmaradt egy levél, amelyben Hets Pál nyíltan leírja Gál Péternek, hogy az író „*Vas gereben is föl szeretne lépni Vázsonyba, ha Devetserbe nem leendne kilátása a' megválasztásra; hiszem azon esetben engem is meg fogna keresni, azután pedig kedve nehezen leend a' föllépésre.*”¹¹¹ Ez egyértelműen arról árulkodik, hogy az összeíró hármasságat minden eszközzel támogatta Gál Péter megválasztását. Február 25-től március 5-ig a szavazattal rendelkezőket összeírták. Hets Pál a következőket írja Gál Péternek: „*Ezelőtt egy órával jöttünk haza a' választó képesek összeírása utazásunkból [...] maig folytonosan működünk — szerentséssen és lélekismeretesen a' törvény értelmében. Határozottan megirhatom — hogyha leend is valaki riválisod — de okvetetlenül te leendesz a' Vázsonyi kerület követje. Minden községbe ki mondották a' választó képesek hogy Gál Péter lesz követjök. [...] jöjj mentül előbb; és úgy intézd dolgaidat, hogy innen mint követünk fogsz távozni, mibe legkisebb kétségem sints [...]*” Az összeírók tehát nyilvánvalóan agitáltak preferált jelöltjük mellett.

¹⁰⁸ KUN SÁNDOR (1817–1906) bakonygyepesi birtokos, vármegyei aljegyző, 1848-ban a Közlöny c. kormánylap hivatalos tudósítója, 1849-ben a somlóvásárhelyi választókerület országgyűlési képviselője. A Veszprémi Nemzeti Kaszinónak is tagja volt. FÖLDESI 2013. 51–52., VARGA 2014. 607.

¹⁰⁹ PAP GÁBOR (1827–1895) református lelkész, püspök. A pápai református kollégiumban jogot és teológiát tanult. A szabadságharc idején magyar honvédtiszt, 1849. augusztus 9-től százados. 1861-ben teológiai vizsgát tett. 1868-tól veszprémi egyházmegyei esperes, 1873-tól egyházkerületi főjegyző, 1874-től haláláig a dunántúli református egyház püspöke volt. A komáromi református temetőben nyugszik. BONA 1988. 456., VARGA 2014. 777.

¹¹⁰ „Veszprém megye”. = POLITIKAI UJDONSÁGOK 1861. 197.

¹¹¹ MNL BKML XIII. 5. b. Gál Péternek írt levelek ismerősöktől, barátoktól (évek szerint rendezve) 1840–1903. „Veszprém Febr: 6^{án} 861 Kedves Petim! Csak röviden akarlak tudósítani a' történeteiről...” kezdetű levél.

„A VÁLOSZTÁS NEM TISZTA MEGGYÖZŐDÉS,
HANEM KORTESKEDÉS”¹¹²

Az első képviselőválasztást március 19-én rendezték meg Pap Ferenc¹¹³ elnöklete alatt. Az erről készült hivatalos jegyzőkönyv megemlíti, hogy a választást késve kezdték el a szavazók távolmaradása és a jegyző személyének megváltozása miatt, ezért az csak 11 órakor kezdődhetett el.¹¹⁴ A sajtó arról tudósított, hogy a választott jegyző, Ács Károly¹¹⁵, Gál-párti volt, amit az ellenpártok nehezményeztek.¹¹⁶ Említést tesznek arról is, hogy a választás valójában 9 órakor kezdődött el, csakhogy a Gál-pártiak fegyverrel jelentek meg a voksolás helyszínén, majd elfoglalva a választás épületét, megakadályozták az ellenpárt híveinek szavazását, így saját híveik délután négy óráig akadálytalanul szavaztak.¹¹⁷ Az elnöknek, Pap Ferencnek már a választás korai óráiban fel kellett volna lépnie a törvényszegések ellen, de ezt nem tette meg.¹¹⁸ Ezt követően a mintegy 1300 megjelent szavazónak felolvasták az 1848. V. törvénycikk 26–44 §-t, „nehogy a csend háborítók törvény ellenes tetteik védelmére magokat a törvény nem tudásával mentegethessék”.¹¹⁹ A jegyzőkönyv utóbbi része kissé szarkasztikus, mivel ezek a paragrafusok tiltják a fegyverrel való megjelenést,

¹¹² I. jkv.

¹¹³ PAP FERENC (1803–1871) tótvázsonyi birtokos. Noszlopon született, Oroszy Pál táblabíró lányát, Oroszy Jozefát vette feleségül, így került Tótvázsonyba. Itt is halt meg. Az 1837-es földkönyv szerint 65 hold 1186 négyszögöl birtoka volt. 1865-ben, a tagosításkor 3 volt úrbéres jobbágya földjeit és a saját 198 hold 69 négyszögöl területű birtokát vették számba. A tótvázsonyi eklézsia presbitere, a Veszprémi Református Egyházmegye segédgondnoka és főpénztárnoka volt. VERESS D. 1994. 129., 131., 152., 160–161. – Pap Gábor és Pap Ferenc vezetéknévük egyezése ellenére sem voltak rokonok.

¹¹⁴ I. jkv.

¹¹⁵ ÁCS KÁROLY (1819–1882) református lelkész, költő, tankönyvíró. A Pápai Református Kollégiumban tanult. 1845–1847 között Kocson tanított. 1847-ben Habai királyi táblai előadó mellett jegyző, később a helytartótanácsnál fogalmazó. 1848-ban Pázmándy Dénes Fejér vármegyei főispán titkára volt. Papkesziben, Tihanyban, majd 1852-től Balatonhenyén, 1854-től haláláig Tótvázsonyban szolgált. Tótvázsonyban szeme világát is elvesztette, ezért helyettest kellett fogadnia. 1881-ben megoperálták és visszanyerte látását. Az 1870-es évek végétől Barthalos Dezső káplán helyettesítette, aki 1882–1923 között utóda lett Tótvázsonyban. Veszprémben az alsóvárosi családi sírboltba temették. SZINNYEI I. 1891. 50., VARGA 2014. 30–31. DREL II. 9. A Veszprémi Református Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyve, 1836. augusztus 12. 80–81., Gyász hír. = VFH 2 (1882) 9. sz. (március 4.) [2.]

¹¹⁶ Veszprémmegye. Nagy-vázsonyi választó-kerület, mart. 26. = Pesti Napló 1861a. 2.

¹¹⁷ PESTI NAPLÓ 1861a. 2.

¹¹⁸ 1848 V. törvénycikk 40., 42. §.

¹¹⁹ I. jkv.

biztosítják a választók szavazati jogát, rögzítik az elnök feladatát, amely szerint a törvényességért ő felel.

A jegyzőkönyv elárulja számunkra, hogy a három jelölt egyben helységek vetélkedését is jelentette: Molnárt a nagyvázsonyi bírót, Gált a vöröstói plébános, Pap Gábort pedig egy Nemesvámoson lakó városi tisztviselő jelölte képviselőnek. A szavazatszedő bizottság tagjai Pap Gábor részéről egy hidegkúti plébános és a vámosi bírót, Molnár Dénes részéről nagyvázsonyi elöljárók, Gál Péter részéről egy öcsi birtokos és Gulden István, kislódi plébános volt.¹²⁰

A központi választmány március 15-i határozata szerint a szavazás során elsőbbséget élveztek a kerület távolabbi lakói. Több helység szavazói, köztük a nemesvámosiak, tótvázsonyiak, hidegkútiak meg sem jelentek (vagy nem tudtak megjelenni) a választás színhelyén.¹²¹ Az ellenpártiak szerint a márciusi határozatot nem tartották be, és a közelebb lakó Gál-pártiakat szavaztatták először. A sértettek a népképviselőt legszebb ünnepén végül megunták a Gál-pártiak hatalmaskodását, majd a választásra kijelölt épület ajtaja elé vonultak, amit a szentgáliak nem tűrtek szóltanul: „[a sértettek] előre mentek, s szemben a Gálpárttal az ajtó közelében állapodtak meg. Ekkor egy Gálpárti azt kérdi: ki a vivát?¹²² melyre Farkas Ferencz vámosi elöljáró békítő szellemben így válaszolt: „Édes barátim! az ily kérdés ingerlő, ne bántsuk egymás emberét. [...] E békítő szavak után a Gálpárt részéről egy [...] előkelő Szent-Gáli ember ejtett először is fejet beszakasztó ütést Farkas Ferenczen”.¹²³ Ezt követően „A Gál pártiak botjaikkal verték, kövekkel hajigálták a Pap-pártiakat; ezek futással menekülni akartak, de nemcsak a városban üldöztettek, hanem künn a réteken s mezőn is; nem elég, hogy többen a szavazandók közül véres fejet, kék hátat és más testi bajt kaptak, még kik házuiktól el nem mentek is, leverettek, a békés városi polgárok házai nem kíméltettek, ablakok, ajtók betörtettek, 3 óránál tovább dult a tomboló sereg, keveredve szolgálakkal s szavazással nem bíró nép-

¹²⁰ I. jkv. A képviselőválasztás fontos emberei közt jelentős számú egyházi személyt találhatunk. Pap Gábor képviselőjelölt (református lelkész), Brenner Mihály Gál Péter képviselővé ajánlója (katolikus plébános), Gulden István: választmányi tag (katolikus plébános), Ács Károly jegyző (református lelkész), Lukácsik János Pap Gábor pártjának szavazatszedője (hidegkúti katolikus plébános). Megállapíthatjuk, hogy a képviselőválasztáson mind a katolikus, mind a református egyház képviselői jelentékenyen közreműködtek.

¹²¹ I. jkv.

¹²² értsd: Kire akartok szavazni?

¹²³ PESTI NAPLÓ 1861a. 2.

séggel. Benn a szavazás helyén, bár künn dült a vész, a szavazás folytatott a Gál-pártiak részére".¹²⁴

A jegyzőkönyv említést tesz egy olyan pillanatról, amikor a vámosiak, tót-vázsonyiak, hidegkútiak és a szentgáliak nem voltak jelen a választás helyszínén.¹²⁵ Valószínűleg ekkor történhetett az utóbbi incidens. Kenessey Móric, szolgabíró a választóteremben ezt követően úgy nyilatkozott, hogy *„lehetetlennek tartja, hogy jelen körülmények között valaki véleményét szabadon nyilatkoztatni 's Pap Gáborra szavazni merjen*".¹²⁶

A választási elnök az erőszakoskodásokat figyelmen kívül hagyva folytatta a szavaztatást és kérte a sértetteket, hogy jelenjenek meg szavazni. A Molnár-párti nagyvázsonyiak — akik Molnár Dénest folytatólagos képviselőjüknek tekintették '48 óta — Pap pártjával koalícióra léptek,¹²⁷ hogy Gál pártja ellen együttes erővel tudjanak fellépni. Az egyesült pártnak a képviselője Pap Gábor lett. A választási elnök a két párt egyesülését nem ismerte el törvényesnek. A jegyzőkönyv azt is megemlíti, hogy a nagyvázsonyiak örömmel fogadták volna, ha a következő választás alkalmával nem településük lenne a választókerület központja, vagy ha mégis az maradna, akkor Szentgált csatolják más választókerülethez, mivel *„Sz: Gál községe ellenében való óvásokat különösen azon alapra is helyezik, hogy a választás nem tiszta meggyőződés, hanem korteskedés, sőt megvesztegetés által is eszközöltetett...”*

A kerület központjára vonatkozó javaslatukat később visszavonták, azonban azt megjegyezni kívánták, hogy ők semmiféle erőszakot nem alkalmaztak a voksolás során, valamint írásba adták, hogy jóval többen jelentek meg a választáson, mint 1300 fő. A választási bizottmány elnöke elismerte, hogy történetek zavargások a választás helyszínén, azonban azzal nem értett egyet, hogy azok ellehetetlenítették volna az eseményt. A Pap-pártiak ezt nem fogadták el, és elhatározták, hogy a törvénytelen ségek miatt *„óvás tételhez”* folyamodnak és *„kárpótlást”* követelnek. Az erőszak mellett azzal is vádolták a Gál-pártot, hogy megvesztegetést követtek el; egy cédulán néhány — állítólag megvesztegetett — szavazó nevét nyújtották át, azonban a szavazatszámláló bizottság magát illetéktelennek nyilvánította, és arra utasította a panasztevőket, hogy panaszaikat a megyei központi bizottmánynak tegyék meg, ami meg is történt.¹²⁸

¹²⁴ Veszprémmegye. = Politikai Ujdonságok 1861. március 28. 197.

¹²⁵ I. jkv.

¹²⁶ I. jkv.

¹²⁷ Ezt követően Molnár Dénes lemondott képviselőjelöltségéről.

¹²⁸ I. jkv.

A választás végeztével Gál Péter jegyzőkönyvbe foglaltatta, hogy nincs ellenére egy újabb választás megrendezése, ha az ellenjelöltek azt akarják. Mert nem szerette volna, ha „*a szabad választás korlátozásának leg kisebb árnyéka 's ürügye is fenmaradni láttassék*”. Világosan látta, hogy a két ellenpárt egyesült szavazóbázisa sem ingatja meg az ő táborának számbeli fölényét. Az első választás ezek után Gál Péter 853 szavazattal megnyerte.¹²⁹

A szavazati listából rekonstruálható, hogy mely községek támogatták Gál Pétert. Döntően magyar többségű falvaktól 468, német többségű településektől 326, míg vegyes községektől 59 szavazatot szerzett. Az adatokból megállapítható, hogy Gál szavazóinak több, mint harmadát a német nemzetiségű szavazók alkották. A szavazók döntéshozatalában a nemzetiségi hovatartozást nem tekinthetjük mérvadónak.

Az első szavazás alkalmával Gál Péter pártjának fő szavazóbázisát Városlőd, Kislőd, Mencshely, Öcs, és Szentgál jelentette. A szavazatszámokat tekintve megállapítható, hogy nem a szentgáliaktól (135), hanem a német többségű Városlőd lakosaitól kapta a legtöbb szavazatot (138).¹³⁰ Ennek háttérében Gulden (magyarosan Forintos) István kislődi plébános agitáló tevékenysége állhatott, aki a szavazatszedő választmánynak is tagja volt.¹³¹ Nevéhez fűződik a kislődi németek magyarosítása: magyar nyelvre való tanítása, német vezetéknevük tömeges magyarosítása.¹³² A Gál-párt melletti agitációja teljesen nyilvánvaló, hiszen a bajai ügyvédet levélben nyugtatta meg a panaszbeadvány hírére: „... *e pillanatban intézkedem, hogy ünnepélyes elégtételt nyerjen*”.¹³³ Tekintve, hogy egy katolikus plébános közösséget vállalt egy református lelkész fiának sikeres megválasztásában, valószínűsíthető, hogy a felekezeti szempontok sem voltak mérvadók a voksolásnál. Az összeíró bizottság agitációja viszont szerepet játszhatott abban, hogy olyan sok község állt Gál mellé. Mencshely és Öcs a középkor óta nemesi falu volt, azonban nobilitásuk abban különbözött Szentgáltól, hogy nem territorális, hanem kuriális falunak számítottak.¹³⁴ Mindazonáltal a választókerületben lévő nemesi községek szavazatai megszólaltak,

¹²⁹ I. jkv.

¹³⁰ I. jkv. 4. A, B, C melléklet.

¹³¹ I. jkv. Kislőd és Városlőd szomszédos település. Valószínűsíthető, hogy a plébános mindkét településen érvényesítette befolyását.

¹³² VFH 1883. 3.

¹³³ BKML XIII. 5. b. Gál Péternek írt levelek ismerősöktől, barátoktól. „Tisztelt Barátom! Az „idők tanujának” tegnapi számában olvasván azt:” kezdetű levél.

¹³⁴ ILA – KOVACSICS 1964. 262–263., 306–307.

hiszen Molnár Dénes képviselővé választása mellett két kuriális nemesi község is agitált: Nemesleányfalu és Nemesvámos.¹³⁵

Nyilvánvaló, hogy az első választás során több törvénytelenység történt. A választási elnök és jegyző érzékelhetően erős rokonszenvet mutatott a Gál-párt iránt. Valószínűsíthető, hogy a Gál Péterhez lojális szavazat-összeírók nem vettek fel több ellenpárti szavazót a névjegyzékbe, és az is elképzelhető, hogy egyeseket megakadályoztak szavazatuk leadásában. (Bár a törvény határozottan tiltotta, hogy az összeírt szavazóktól megtagadják a szavazás lehetőségét.)¹³⁶

A jegyzőkönyv 1300 szavazót említ, de Pap Gábor szerint jóval nagyobb számú szavazó jogú volt jelen. Ezzel talán arra is utalhatott, hogy a választás színhelyén olyanok is megjelentek, akik szavazati joggal rendelkeztek, de az összeíró bizottság nem írta őket össze. Persze, az ellenkező eset is fennállhatott: megjelenhettek mindkét táborral szavazati joggal nem bíró személyek. Az újságtudósítások ugyanis említést tesznek törvénytelenül felvett szavazókról is (amely Szentgál esetében meglehetősen releváns lehet).¹³⁷ A zavaros adatok miatt a kerületben szavazati joggal bírók száma pontosan nem állapítható meg.

Az első jegyzőkönyv hitelességét a korabeli sajtó is kétségbe vonta. Felróták azt, hogy a hivatalos iratot másnap, és nem a választás helyszínén jegyezték le.¹³⁸ Valóban kétségekre adhat okot, hogy a hivatalos irat rögzíti, hogy a választás március 19-én történt, ennek ellenére azt csak március 21-én keltezték.

„PÁRTOSKODÁS ÉS LÉLEKVÁSÁRLÁS”¹³⁹

A kisebbségben maradt párt panaszbeadványában kérelmezte, hogy: 1. írjanak ki új választást; 2. nevezzenek ki új elnököt, mivel az a Gál-párt irányában elfogult.¹⁴⁰ A megyei központi választmány sérelmeiket csak részben korrigálta, hiszen új választást kiírtak, de a választási elnököt nem váltották le. Sőt, a központi választmány megróttta a panaszosokat, hogy azok politikai elfogultsággal merték vádolni az elnököt. Az újabb elveretéstől féltő, és a szavazati bizottmány által foghíjasan összeírt Molnár-pártiaknak a választást

¹³⁵ ILA – KOVACSICS 1964. 289–290., 292–293.

¹³⁶ 1848. V. törvénycikk 28., 29. §.

¹³⁷ Veszprémmegye. = Politikai Ujdonságok 1861.

¹³⁸ PESTI NAPLÓ 1861a. 2.

¹³⁹ MNL OL K 2 Országgyűlési Levéltár, A Képviselőház és a Nemzetgyűlés elnöki és általános iratai. III. tétel: A képviselőválasztások ügyében beadott kérvények, 1861–1865. 3. tétel, 11. sz. Nagyvázsöny város beadványa Gaál Péter megválasztása ellen (a továbbiakban: MNL OL K 2).

¹⁴⁰ MNL OL K 2.

megelőző napokban tudomására jutott, hogy új elnököt nem fognak kinevezni, ezért többségük a választáson meg sem jelent, nem látva reális esélyt politikai érdekképviselőikre.¹⁴¹

Gál Péter részéről a második választást megelőző napokból ismerjük apja levelét, amelyet fiához intézett. Ebben id. Gál Lajos ösztönzi fiát, hogy a második választás alkalmára minél hamarabb jelenjen meg, mivel „*személyes jelenléted a' buzgokat felvillányozza, – az erőtleneket erősíti, a' csűggedezőket bátorítja*”.¹⁴²

A központi választmány végül 1861. április 6-ára tűzte ki a második képviselőválasztás napját.¹⁴³ Ezúttal már csak két jelölt indult a kerületért: Molnár Dénes¹⁴⁴ és Gál Péter. Molnárt ismét a nagyvázsonyi bíró, Gált pedig újra a vöröstói lelkész jelölte. A szavazatszedő bizottság tagjai csak részben változtak. Avégett, hogy elkerüljék az újabb konfliktust, a Gál-pártiak a város szélén, míg a Molnár-pártiak az első választás színhelyén, vagyis Nagyvázsony központjában gyülekeztek. A jegyzőkönyv megemlíti, hogy mindkét párt „*aggodalmat gerjesztő ingerültségben*”,¹⁴⁵ vagyis fegyverekkel jelent meg Nagyvázsonyban.¹⁴⁶ Gál pártja kérvényezte az újbóli összecsapások elkerülése érdekében a két párt külön helyen való szavaztatását, valamint jegyzőkönyvbe vették, hogy ők készek várakozni az ellenpárt szavazásának befejeztéig. A szavazatszedő választmány elfogadta a javaslatot, Molnár pártja viszont elutasította azt. A Molnár-pártiak továbbra is Molnár Dénes folytatólagos és törvényes képviselőisége mellett agitáltak, mondván, ők az 1848-ban megválasztott képviselőjüket tekintik törvényes képviselőjüknek. A maguk részéről nem akartak egyenként szavazni, hanem követelték, hogy együttesen (beleértve a szavazati jogukkal nem élőket, akik otthon maradtak és azokat is, akiket a szavazat-összeíró bizottmány nem írt össze) vegyék fel őket a szavazottak listájára.¹⁴⁷ Mivel a Gál-pártiak

¹⁴¹ MNL OL K 2., Veszprémmegye. Nagy-Vázsony, ápril 7. Veszprémmegyének központi választmánya a követválasztás határidejét mult hó 19-ére tűzte ki. = PESTI NAPLÓ 1861b. 1–2.

¹⁴² MNL BKML XIII. 5. b. Gál Péternek írt levelek családtagoktól. „Kedves Fiam Péter! A' Veszprém Megyei központi választmány tegnap Martius 28^{kán}” kezdetű levél.

¹⁴³ II. jkv.

¹⁴⁴ Pap Gábor a második választás alkalmával Molnár Dénes javára visszalépett, annak 1848/49-i érdemeire hivatkozva.

¹⁴⁵ II. jkv.

¹⁴⁶ PESTI NAPLÓ 1861a. 2. – A Molnár-pártiak önvédelemre hivatkozva hoztak magukkal fegyvereket, mivel féltek, hogy ismét el fogják őket verni. E tekintetben mindkét párt törvénysegezt követett el, hiszen az 1848. évi V. tc. 40. §-a egyértelműen tiltja a fegyverrel való megjelölést.

¹⁴⁷ II. jkv.

választási helyszínét nem ismerték el törvényesnek, ezért kérték az elnököt, hogy hirdesse ki Molnárt törvényes képviselőjüknek, hiszen ők a törvényes helyszínen megjelentek és egyöntetűleg Molnárt kívánják képviselőjüknek.

A választási elnök elutasította a Molnár párt kérését, mivel mindkét választási helyszínt törvényesnek ítélte.¹⁴⁸ A Molnár-pártiak továbbra sem akartak szavazni, „Mire a küldöttség, megjegyezvén azt, hogy nem szavazásuk esetére Gál Péter ur, kinek részére a' jelentkezett több választók szavazást kérnek: megválasztott képviselőnek tekintetik, – a szavazás megkezdődött.”¹⁴⁹

A jegyzőkönyv szerint a csekély számú Molnár-párt szavazása mindösszesen 158 szavazatot mutatott.¹⁵⁰ Kenessey Móric ugyan kihirdette, hogyha később több Molnár-párti szavazó megjelenne a választás helyszínén, voksaikat rögzíteni fogják – a Molnár-párti szavazók erre a felhívásra sem jelentek meg többen. A szavazatszedő választmány ezt követően a város szélén gyülekező Gál-pártot szavaztatta, ami minden gond nélkül lezajlott. Gál Péter 1118 szavazatot nyert, ezáltal „törvényes képviselőnek [...] kijelentetett”.¹⁵¹

Molnár Dénes pártja Gál győzelmét nem ismerte el, ezért ismét panaszbeadványt nyújtott be, ezúttal az országgyűléshez. Az iratban 580 sértett aláírását találjuk, élükön a nagyvázsonyi bíróval.¹⁵² Az irományban Molnár pártja „hallgatással mellőzi” Gál Péter és pártjának „lélekvásárlás”-i módszereit, mivel idő hiányában nem állt módjukban elegendő terhelő bizonyítékot összegyűjteni. Figyelemre méltó, hogy kifejezetten Gál Péter szentgáli rokonságának tulajdonítják a Gál párti választási kampány szervezését, valószínűleg nem is alaptalanul, hiszen a bajai ügyvéd apja 1861-ben már 28 éve lakott Szentgálon.¹⁵³ A fiát szerető és arra büszke édesapa lehetőségeihez mérten mindent megpróbált elkövetni, hogy Gál Pétert megválasszák. Erre vonatkozóan a hagyatékából csupán egy már idézett forrásunk maradt fenn.¹⁵⁴ Bátyjával, Lajossal való levelezéséből azonban tudomásunk van arról, hogy Gál Péter szövegeinek megírásában segédkezett a báty,¹⁵⁵ és különböző tanácsokkal látta el (például, hogy a

¹⁴⁸ MNL OL K2.

¹⁴⁹ II. jkv.

¹⁵⁰ A szavazati listán 157 szavazat szerepel.

¹⁵¹ II. jkv.

¹⁵² Nagyvázsony: 128, Tótvázsony: 112, Nemesvámos: 304, Nagyhidegkút: 27, Leányfalu: 9.

¹⁵³ MNL OL K2.

¹⁵⁴ MNL BKML XIII. 5. b. Gál Péter írt levelek családtagoktól „Kedves Fiam Péter! A' Veszprém Megyei központi választmány tegnap Martius...” kezdetű levél.

¹⁵⁵ Uo. „Veszprém Ápril 20 / 861 Kedves Ötsem! A' Pesti napló 14^{dik} számában a' rendes levelező által közlött” kezdetű levél.

választási fényképén hogyan nézzen ki).¹⁵⁶ Molnár Dénesnek valószínűleg Gálhoz hasonló személyi befolyása ekkor már nem volt a választókerületben. Az 1860-as években Balatonfüreden (Zala vm.) lakott és feltehetőleg apja sem élt már ekkor, aki a választási kampányban fia mellett tudott volna agitálni a választókerületben.¹⁵⁷

A kisebbségben maradtak azt is sérelmezték, hogy Gál pártjára olyanok is szavaztak, akik szerintük szavazati joggal nem rendelkeztek. E tekintetben figyelemre méltó adat, hogy Gál az első választáson 853, a másodikon pedig 1118 szavazatot kapott. Valószínűtlen, hogy a súlyosan elvert Pap- és Molnár-párt szavazói közül 265-en Gálhoz csatlakoztak volna. A Gál-párt vagy nagyobb hatásfokkal tudta szavzóit mozgósítani, vagy valóban sor került a szavazati joggal nem rendelkezők szavazására (amihez a választási bizottság cinkossága elengedhetetlen volt).

A második választás szavazati listáját térképre vetítve fontos információkat kaphatunk a kerületről. Úgy gondolom, hogy a képviselők támogatottságát illetően a legmeghatározóbb szempont a családi, rokoni, baráti kötelékek voltak.

A többségében magyar szavazatot szerző Gál-pártot a második választáson ismét két jelentős német település is támogatta: Kislőd és Városlőd (összesen 291 szavazattal).¹⁵⁸ Molnár pártjáról sem mondható el, hogy tisztán német, vagy tisztán magyar szavazatokat kapott volna. A Molnárt támogató Nagyvázsony felerészben magyar, felerészben német lakosságú mezőváros volt. A képviselőválasztások alkalmával az erőszakoskodó szentgáliak minden bizonnyal kiérdemelték a kerület központjaként funkcionáló Nagyvázsony nemtetszését, sőt utálatát, már csak ezért sem támogatták Gál Pétert. A Molnár párti Tótvázsony esetében is felerészben magyar, felerészben német nemzetiségű faluról beszélhetünk. Ők most nem szavaztak, mivel Molnárt tekintették folytatólagos képviselőjüknek. A községben 228 szavazópolgár élt.¹⁵⁹ Gál Péter iránt érzett ellenszenvük meghatározó oka lehetett, hogy Gál 1848-ban szentgáliakkal fékezte meg a földfoglaló tótvázsonyi német zselléreket. A Molnárt támogató többi község közül Kis- és Nagyhidegkút német, míg Nemesvámos magyar

¹⁵⁶ BKML XIII. 5. b. Gál Péter írt levelek családtagoktól. „Kedves Ötsém! Az összeíró választmány melynek mikénti alakulásáról...” kezdetű levél.

¹⁵⁷ BAÁN 2011. 152–153.

¹⁵⁸ Az első választás alkalmával sikerült bizonyítanom a Gál-párti Gulden István agitációját a két településen. Feltételezhetjük, hogy ez a második választás alkalmával sem történt másként. Sajnos, erre vonatkozó forrást nem találtam.

¹⁵⁹ MNL OL K 2.

többségű településnek számított. Esetükben sem lehet szó tisztán nemzetiségi szempontról, hiszen az első választáson ezekből a községekből kerültek ki Pap Gábor támogatói (ajánlója, szavazatszedői).¹⁶⁰ Ezek a községek a második választáson már Molnárt támogatták, hiszen Pap Gábor visszalépett.

A térképről meglepődve állapíthatjuk meg, hogy mindössze két település volt, amelytől mindkét jelölt kapott szavazatokat: Magyarbarnag (Molnár: 1, Gál 20) és Szentgál (Molnár 45, Gál 175).¹⁶¹ Valószínűleg Molnár 45 szentgáli szavazata és az 1848-as népképviselői választás között szoros összefüggés volt, ugyanis 1848-ban Szentgálnak köszönhetette, hogy országgyűlési képviselővé választották. A szentgáliak körében ők lehettek azok, akik Molnár Dénest folytatóságos képviselőjüknek tekintették. (Az eset párhuzamba állítható Gál Péter 7 nagyvázsonyi szavazatával.)

ÖSSZEGZÉS

Az 1848-i és az 1861-i képviselőválasztás minden bizonnyal rendkívül szoros kapcsolatban állt, hiába telt el a két esemény között 12 év. Nemcsak a jogfolytonosság fenntartásának igényének hangoztatása miatt. A kismemesi politikai kultúra 1861-ben is megőrizte az 1848 előtti sajátosságait. A korrupció, a fenyegetések, az erőszakoskodások és a korteskedések minden tisztújításon, követés és képviselőválasztáson átszótták a választókerületet. Az 1848-ban „elejtett láncot” e tekintetben a politikai jogokat gyakorlók gond nélkül újra felvették 1861-ben. A szavazók befolyásolásában a korteshadjáratok töretlen sikert arat(hat)tak. Szentgál esetében ebben egy szerencsétlen esemény is szerepet játszhatott, mivel tudomásunk van arról Gál Péter és apja levelezéséből, hogy 1860. november 1-jén – vagyis a szavazatösszeírás előtt bő három hónappal – Szentgálon hatalmas tűz ütött ki egy kémény kigyulladás miatt, ezáltal a község jelentős része leégett. A kismemesi település a tűzvészből épphogy felocsúdott, máris egy héttel később olyan erejű orkán rázta meg, amely több házat is megrongált.¹⁶² Az egyébként sem túlzottan vagyonos szentgáliak a természeti csapások okozta

¹⁶⁰ Pap Gábor 1861-ben Litéren volt lelkész, amely a nagyvázsonyi választókerület keleti feléhez tartozott.

¹⁶¹ Ez az adat is jelzi, hogy sokkal inkább a kapcsolatok és a településeken agitáló személyek voltak meghatározók a szavazati joggal rendelkezők voksolásában

¹⁶² MNL BKML XIII. 5. b. Gál Péternek írt levelek családtagoktól. „Kedves Fiam Péter! Vettem leveledet, valamint az 1860^{ik} évi October November és December hónapokra járó kamatot is...” kezdetű levél.

károk miatt a kortesvezéreket tárt karokkal fogadhatták. A korteskedéssel járó etetés-itatás finanszírozása Gál Péter számára nem okozhatott különösebb anyagi nehézségeket, hiszen ekkor már több éve sikeres üzletemberként tevékenykedett. Mindemellett a szentgáliak számára Gál támogatása egyben saját falujukbeli támogatása is, ami minden bizonnyal nem elhanyagolható tényező.

Molnár Dénes (1848) és Gál Péter (1861) korteskedése között nem tehetünk különbséget. Dolgozatomban csupán azért tudtam részletesebben kifejteni Gál Péter választási visszaéléseit, mivel az erre vonatkozó források jelentékeny része fennmaradt. Mindketten a rendiség korszakából jól ismert politikai kultúra megszokott elemeit használták fel győzelmük elérése érdekében. E módszerek a dualizmus korszakában és azt követően is tovább éltek. Molnár és Gál esetében is azt láthattuk, hogy győzelmüket Szentgál támogatásával tudták elérni.

Az 1861-i választás elemzésével sikerült kimutatnom, hogy a szavazati joggal bírók voksolásában nem játszottak szerepet sem nemesi-rendi, sem nemzetiségi, sem vallási tényezők. E tekintetben sokkal inkább a személyi kapcsolatok jelentőségét látom meghatározónak. Ezzel ellentétben az 1848-i választás során feltételezhetjük, hogy a nemzetiségi tényezőnek nagyobb szerepe lehetett, hiszen az 1848-i választás második jegyzőkönyvének szavazati listájából megállapítható, hogy Kun szavazói között jóval több német vezetéknevvel rendelkező személy található – tudjuk azonban, hogy a névből nem következtethetünk automatikusan nemzetiségre.¹⁶³ Az 1848-as szavazati lista nagy hátránya, hogy a szavazatokat nem településenként vették fel (mint 1861-ben), ezért a települések szavazati megoszlásának vizsgálatát nem tudtam elvégezni.¹⁶⁴ Az 1848-as választás kapcsán nemzetiségi tényező szerepét megerősítik a korabeli sajtótermékek is, gondoljunk csak az „*üsd a németet*” újságcikk-részletre.

Az olvasóban megfogalmazódhat a kérdés, hogy miért emeltem ki Szentgál szerepét dolgozatomban, ha a fentebbi sorokban bizonyítottam, hogy szavazati arányuk több településsel körülbelül megegyezett, sőt egyes települések jelentősége még nagyobb is volt. Ennek oka az, hogy a korabeli sajtótermékek évtizedeken keresztül a szentgáliakat vádolták a tisztújítások, követválasztások és képviselőválasztások megzavarásával, rendbontásával és szétverésével. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá, hogy a sértett nagyvázsonyiak 1861-ben is

¹⁶³ VeML IV. 101. b. Veszprém Vármegye Állandó Bizottmányának iratai, 1447/1848. sz. irat.

¹⁶⁴ Gál Pétert 1865-ben és 1869-ben is megválasztották a nagyvázsonyi választókerület képviselőjévé, azonban ezek a jegyzőkönyvek nem tartalmazznak szavazati listákat, mivel Gált közfelkiáltással választották meg, ezért az 1861-i szavazati listát nem tudtam más, hasonlóan részletes szavazati listával összevetni.

őket nevezték meg rendbontókként, és ezáltal a választás kimenetelének lényeges meghatározóiként.

Vajon miért is volt fontos, hogy ki képviselje az országgyűlésen a nagyvázsonyi választókerületet? Erre Pap Gábor, a visszalépett 1861-i képviselőjelölt igen rezignált választ adott: „*Csak abban tér el egymástól a két [jelölt], hogy: ki legyen az a hazafi, a ki e meggyőződést tolmácsolja az országgyűlésen [...] Miért is a harc? – miért e küzdelem? miért támad magyar magyarra? miért öli testvér a testvért, s miért ontatik ki annyi drága honfivér [...] Hisz oly kevesen vagyunk, hogy ha isteni erővel bírnánk, még a kövekből is magyart kellene teremtenünk, s feledhetlen Széchenyink szavai szerint: „Az apagyilkosnak is meg lehetne bocsátani, csak azért, hogy magyar.”*¹⁶⁵

Végezetül érdemes a választás következményeire is egy pillantást vetni. A nagyvázsonyi választókerületben az 1861. évi első választás szétverése olyan mély nyomott hagyott, hogy 1865-ben a Pap-pártiak meg sem mertek jelenni a választás helyszínén, hiába biztosította azt számos csendőr és pandúr. Szavazás helyett nyilatkozatokat vettek fel a jegyzőkönyvbe, amelyben óvásukat kérték rögzíteni. Számottevő ellenzék híján így Gál Pétert szavazás nélkül, egyhangúlag választották meg a kerület képviselőjévé.¹⁶⁶

A választókerület későbbi történetének ismeretében 1848 és 1872 között egy nemzedékeken átívelő konfliktus rejtelseibe nyerhetünk bepillantást. Molnár Dénest 1848-ban, Gál Pétert 1861-ben, 1865-ben és 1869-ben,¹⁶⁷ Molnár Aladárt (Molnár Dénes fiát)¹⁶⁸ pedig ’72-ben választották meg képviselővé. Az 1872-es év elhozta a fordulatot. A kerület képviselőtéért Molnár Aladár és Gál Péter szállt harcba.¹⁶⁹ Egy újságcikk nyíltan leírja, hogy „*a nagyvázsonyi kerület baloldali kortesei, hogy nem tudja mindenki, miszerint a választók száma ez idő szerint azért lett kevesebb, mert nem a szentgáli urak teljesítették az összeírást, s nem lett összeírva még az utolsó szolgálgyerek is, ha véletlenül Szentgálon vagy más nemes községben született? mint 1869-ben, midőn*

¹⁶⁵ PESTI NAPLÓ 1861b. 1–2.

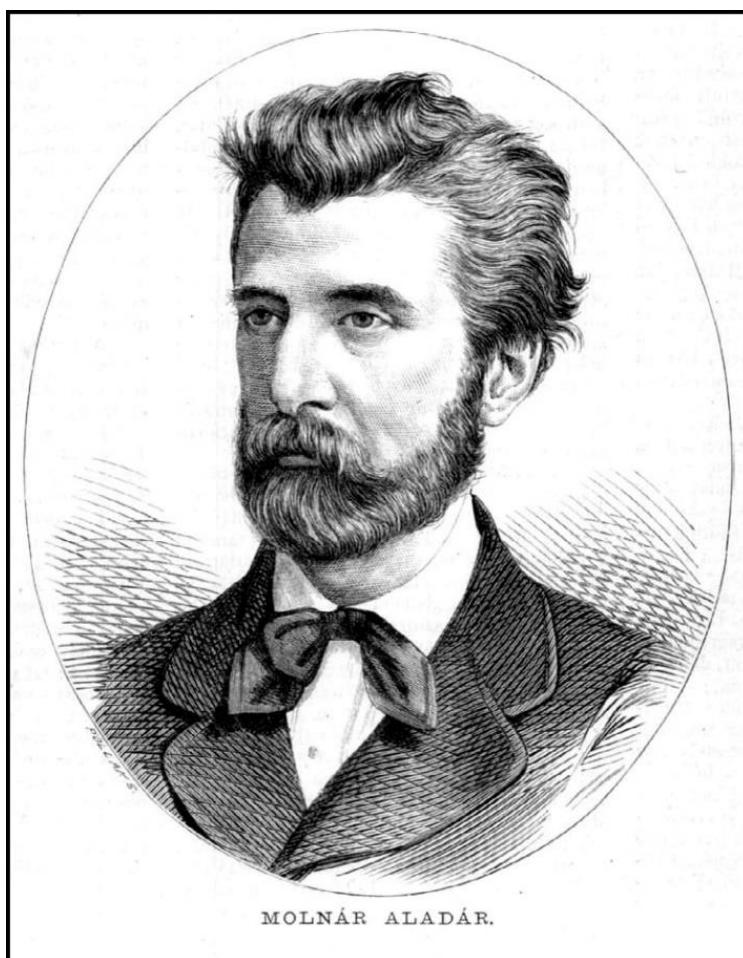
¹⁶⁶ MNL – BKML XIII. 5. b. II/4. Az 1865. november 23-án felvett jegyzőkönyv.

¹⁶⁷ MNL BKML XIII. 5. b. A Gál család iratai (Baja) A Gál családtagok iratai 1818–1913 II. Gál Péter iratai 4. Országgyűlési képviselősege Országgyűlési képviselői mandátum- és választási jegyzőkönyv, 1865., Országgyűlési képviselői mandátum- és választási jegyzőkönyv 1869. Egyéb levélfogalmazványok és feljegyzések 1843–1882. (Az utóbbiak többsége ügyvédi működéséhez köthető.)

¹⁶⁸ EÖTVÖS 1955. 4.

¹⁶⁹ PESTI NAPLÓ 1872. 1.

Szentgálról minden suhancz szavazó volt?!” A kerületben többé már „nem Szentgálé a döntő szó”.¹⁷⁰

2. kép

*Molnár Aladár (1839–1881) arcképe
Vasárnapi Ujság 28 (1881) 34. sz. 539.*

¹⁷⁰ Uo.

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
BKML	= Bács-Kiskun Megyei Levéltár
jkv.	= jegyzőkönyv
MNL	= Magyar Nemzeti Levéltár
OL	= Országos Levéltár
VeML	= Veszprém Megyei Levéltár
VFH	= Veszprémi Független Hírlap
VMHT	= Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok
VMMK	= A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (DREL), Pápa

II. 9. A Veszprémi Református Egyházmegye jegyzőkönyvei (1630–1989)

Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), Budapest

MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri Regii – Királyi könyvek (1527–1918)

MNL OL K 2 Országgyűlési Levéltár, A Képviselőház és a Nemzetgyűlés elnöki és általános iratai (1861–1865)

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML), Kecskemét

XIII. 5. a. A Gál család egészére vonatkozó iratok (1588–1947)

XIII. 5. b. A Gál családtagok iratai (1818–1913)

MNL Veszprém Megyei Levéltára (MNL VeML), Veszprém

IV. 101. b. Veszprém Vármegye Állandó Bizottmányának iratai (1848–1849)

V. 402.a.aa. Szentgál község feudális kori iratai (1701–1848)

FELHASZNÁLT IRODALOM

ALMÁSI 2001 = ALMÁSI Tibor (szerk.): Anjou-kori oklevéltár. XII. 1328. Budapest–Szeged, 2001.

BAÁN 2011 = BAÁN BEÁTA (főszerk.): Balatonfüredi életrajzi lexikon. Balatonfüred, 2011. (Balatonfüred Városért Közalapítvány, 61.)

BAKÁCS 1963 = BAKÁCS István: A Zichy család levéltára. Repertórium. Budapest, 1963. (Magyar Országos Levéltár – Levéltári Leltárak, 22.)

BÁNÁTI 2005 = BÁNÁTI Tibor: Bajai arcképcsarnok: GAÁL PÉTER (1823–1903). = Bajai Honpolgár 16 (2005) 4. sz. 4–5.

BÉL 2012 = Notitia hungariae novae historico geographica, ed., Bél Mátyás. Budapest, 2012. (reprint)

- BONA 1988 = BONA Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988.
- BORBÁS–FÁBRY 2008 = BORBÁS János – FÁBRY Szabolcs (szerk.): Nagyvázsöny, Gidófalva, M. Falkenberg. Viza, Veszprém, 2008.
- BOROSS 2018 = BOROSS István (szerk.): Dokumentumok a MNL Veszprém Megyei Levéltárából. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018. (Forrásaink a reformációról)
- CSIZMADIA 1963 = CSIZMADIA Andor: A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. (Az első népképviselői választások) Budapest, 1963.
- DEÁK 2015 = DEÁK Ágnes: „Zsandáros és policzajos idők”: Államrendőrség Magyarországon 1849–1867. Budapest, 2015.
- DOBSZAY 2019 = DOBSZAY Tamás: A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848). Budapest, 2019. (A magyar országgyűlések története)
- DOMBÓVÁRI 2011 = DOMBÓVÁRI Ádám: Megyei választások és szabályozásuk (1830–1844). Bp., 2011. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/dombovariadam/diss.pdf> [letöltés: 2020. november 6.]
- EÖTVÖS 1909 = EÖTVÖS Károly: A Bakony. Második kötet. Budapest, é. n. [1909] (Eötvös Károly munkái, XXII.)
- EÖTVÖS 1955 = EÖTVÖS Károly: Utolsó dal. = Népszava 83 (1955) 273. sz. (november 20.) 4.
- FÉNYES 1851 = FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára. 1851.
- FENYVESI 2010 = FENYVESI Ottó: Hagyományok, értékek és hungarikumok Veszprém megyében. Pannon Térség Fejlődéséért Alapítvány, Veszprém, 2010.
- FÖLDESI 2013 = FÖLDESI Ferenc: Az alkotmány védőbástyái” Az 1860–61. évi Veszprém vármegyei alkotmányos mozgalomról és a Honvédegyletről, Veszprém, 2013. (Veszprémi szemle könyvek, 6)
- HIRNÖK 1840 = Veszprémben folyó esztendei october’ 12kén tartatott tisztujtószerék’ előznéyei... = Hirnök 4 (1840)93. sz. (november 19.) [1–2.]
- HORVÁTH 1971 = HORVÁTH József: Néprajzi és helytörténeti jellegű adatok a nagyvázsónyi úriszerk irataiból. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 10. (1971) 85–94.
- HUDI 1984 = HUDI József: Veszprém megyei parasztmozgalmak 1848/49-ben. = Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1984. 337–529. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 3.)
- HUDI 1986 = HUDI József: A Veszprémi Olvasótársaság története 1841–1844. (Adalékok a Veszprém megyei reformkori egyletek történetéhez.) = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18 (1986) 451–475.
- HUDI 1995 = HUDI József: Veszprém vármegye politikai elitje a XVIII–XIX. században (1711–1918). = Az átmenet – avagy Veszperém megye a rendszerváltás időszakában. Tanulmányok. Szerk.: Oláh Miklós. Veszprém, 1995. 25–61.
- HUDI 1998 = HUDI József: Herend története. Veszprém, 1998.
- HUDI 1999 = HUDI József: A dunántúli nemesi községek statútumai a XVII–XIX. századból. Magánkiadás, Veszprém, 1999.
- HUDI 2002 = HUDI József: Molnár Dénes. = Pálmány Béla (szerk.): Az 1848–1849. évi népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Bp., 2002. 573–574.
- HUNKÁR 2004 = Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai. Szerk.: Hudi József. Pápa, 2004. (Pápai Református Gyűjtemények)
- JÁROLI 2001 = JÁROLI József: A rendszerváltás folyamata az 1848–49-i forradalom és szabadságharc első hónapjaiban. Budapest, 2001.

- JELENKOR 1841 = Veszprém-megye Szentgál helysége jogos állása ügyében. = Jelenkor 10 (1841) 26. sz. (március 31.) 102–103.
- KECSKEMÉTI 2008 = KECSKEMÉTI Károly: Magyar liberalizmus 1790–1848. Budapest, 2008.
- KOPASZ 1956 = KOPASZ Gábor: Gál Péter családi levéltára. = Levéltári Híradó 6 (1956) 2–3. sz. 39–49.
- KÓSA 2001 = KÓSA László: „Hét szilvafa árnyékában”. A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon. Osiris, Budapest, 2001.
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861, kiad., Köblös József, Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 9.)
- KÖVY 1824 = KÖVY Sándor: A magyar polgári-törvény. Sárospatak, 1824.
- KÖZLÖNY 1848a = A választandó követekre nézve nagy a surlódás... = Közlöny 1 (1848) 5. sz. (június 13.) 18.
- KÖZLÖNY 1848b = Nemzeti gyűlés. XXI. ülés a képviselőházban aug. 5-én... = Közlöny 1 (1848) 59. sz. (augusztus 7.) 282.
- KRISTÓ 2000 = KRISTÓ Gyula (szerk.): Anjou-kori oklevéltár. VI. 1321–1322. Budapest–Szeged, 2000.
- KSH 1984 = Magyarország községeinek és városainak népessége az 1850., 1857. és 1870. években. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1984. [Veszprém megye: 324–350.]
- LICHTNECKERT 1996 = LICHTNECKERT András (szerk.): Alsóörs története. Veszprém, 1996. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai, 11.)
- LUKÁCS 1995 = LUKÁCS László: Tájház Szentgálon = Honismeret 23 (1995) 4. sz. 47–51.
- LUKINICH 1926 = LUKINICH Imre: Hunkár Antal emlékiratai. Harmadik, befejező közlemény. = Hadtörténelmi Közlemények 1926. III. füzet, 352–380.
- MAKSAY 1973 = MAKSAY Ferenc: Parasztnevesi gazdálkodás Szentgálon 1700–1848. I–II. = Agrártörténeti Szemle 15 (1973) 1–2. sz. 13–38., 3–4. sz. 245–300.
- MESZLÉNYI 1941 = MESZLÉNYI Antal: Gróf Zichy Domonkos veszprémi püspök (1842–1849) egyházlátogatása 1845–46-ban. Veszprém, 1941. (A Veszprémi Egyházmegye multjából, 7.)
- MIKSZÁTH 1982 = MIKSZÁTH Kálmán: Jókai Mór élete és kora. Szépirodalom, Budapest, 1982.
- NÉMETH 1901 = NÉMETH Gábor: Adatok Nagy-Vázsony történetéből. Veszprém, 1901.
- NÉMETH 1984 = NÉMETH István: Az Ajkai Üveggyár alapításának története Neumann Bernáttól a Kossuth cégig 1878–1891. = Tanulmányok Veszprém megye multjából. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1984. 531–693. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 3.)
- NÉMETH 2006 = NÉMETH Ákosné: Emlékezzünk a régiekről... Molnár Aladár. = Füredi História 6 (2006) 2. sz. 7–9.
- NEMZETI UJSÁG 1848a = „Régi követválasztás új modorban a nagyvázsonyi kerületből. = Nemzeti Ujság 42 (1848) 39. sz. (június. 28.) 160.
- NEMZETI UJSÁG 1848b = Vidéki mozgalmak. Veszprém, júl. 26. = Nemzeti Ujság 42 (1848) augusztus 4. 287.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1882 = Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve. II. kötet, Budapest, 1882.
- PÁLMÁNY 1999 = PÁLMÁNY Béla: Az első népképviselői országgyűlési választások Magyarországon. = Baranya –Történelmi Közlemények 11–12 (1998–1999.) Pécs, 1999. 39–55.
- PEHM 1934 = PEHM József: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök és kora. Zalaegerszeg, 1934. (A Veszprémi Egyházmegye multjából, 2.)

- PESTI NAPLÓ 1860 = Hivatalos hirdetések kivonata. = Pesti Napló 11 (1860) 48. sz. (február 28.) [1-2.]
- PESTI NAPLÓ 1861a = Veszprémmegye. Nagy-vázsonyi választó-kerület, márt. 26. = Pesti Napló 12 (1861) 79. sz. (ápr. 6.) [2.]
- PESTI NAPLÓ 1861b = Veszprémmegye. Nagy-Vázsony, ápril 7. Veszprémmegyének központi választmánya a követválasztás határidejét mult hó 19-ére tűzte ki. = Pesti Napló 12 (1861) 86. sz. (április 14.) [1-2.] 14.
- PESTI NAPLÓ 1872 = A „P. Napló” levelei. – A Deák-párt köréből. Nagyváson, jul 9. (Végszó a nagyvázsonyi képviselőválasztáshoz.) = Pesti Napló 23 (1872) 161. sz. (július 14.) [2.]
- PINTÉR 1997 = PINTÉR Ilona: Bács-Kiskun Megyei Levéltár XIII. Családok fond főcsoport fond-jainak repertóriumai – Segédletek 2. Kecskemét, 1997.
- POLITIKAI UJDONSÁGOK 1861 = Hazai közügyek és események. K. G.: Veszprémmegye. Nagy-Vázsony, Márt. 20. = Politikai Ujdonságok 7 (1861) 13. sz. (március 28.) 197.
- RÓMER 1860 = RÓMER Flóris: A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat. Második kiadás. Győr, 1860.
- RUSZOLY 1999 = RUSZOLY József: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Püski Kiadó, Budapest, 1999.
- SZABÓ 1983 = SZABÓ Béla: Az agilisok és évszázados küzdelmük Zala megyében az adómentességért. Zalai Gyűjtemény 18 (1983) 131–144.
- SZÁZADUNK 1841a = –ri–: Nemes Veszprém vármegyében kebelezett Szent-Gál helység’ jogos állása. = Századunk 4 (1841) január 21. 43–45.
- SZÁZADUNK 1841b = Még néhány szó Veszprém megyében kebelezett Szent-Gál helység’ jogos állásához. Századunk 4 (1841) 18. sz. (március 4.) 141–145.
- SZINNYEI 1891 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I. Budapest, 1891.
- VAJKAI 1958 = VAJKAI Aurél: Szentgál. Egy bakonyi falu folklórja. Budapest, 1987.
- VAJKAI 1959 = VAJKAI Aurél: Szentgál. Egy bakonyi falu néprajza. Budapest, 1959.
- VARGA 1998 = VARGA Béla (főszerk.): Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém, 1988.
- VARGA 2004 = VARGA Béla: Veszprém megyei életrajzi lexikon. Bővített és javított kiadás. Veszprém, 2004.
- VÁZSONYI VARGA 1998 = VÁZSONYI VARGA Béla: Az első népképviselői országgyűlés képviselőválasztása Veszprém megyében (1848–1849). = VMHT XVII. (Szerk.: Hudi József – Tóth Dezső) Veszprém, 1998. 69–84.
- VÉGHÉLY 2020 = Véghely Dezső visszaemlékezései. Pápa, 2020.
- VERESS D. 1994 = VERESS D. Csaba: Tótvázsony múltja és jelene. Veszprém, 1994.
- VERESS-HUDI-ÁCS-PALÁGYI 1994 = VERESS D. Csaba – HUDI József – ÁCS Anna – PALÁGYI Sylvia: Nemesvámos története, Veszprém, 1994.
- VFH 1883 = Devecserről írják lapunknak: A jótékonyságáról... = Veszprémi Független Hírlap 3 (1883) 6. sz. (február 10.) [3.]
- ZÁKONYI 1991 = ZÁKONYI Ferenc: Nagyvázsony. Panoráma, Győr, Panoráma, 1991.
- ZALA SIMON 2004 = ZALA SIMON Tibor: Az én falum – az én városom, Szentgál. = Honismeret 32 (2004.) 5. sz. 48–52.

FÜGGELÉK

1.

A Gál Péterre szavazók száma az 1861. évi első választáson¹⁷¹

<i>Helynév</i>	<i>Szavazatszám</i>
Ajkarendek	44
Bánd	14
Csehbánya	8
Csékút	24
Farkasgyepű	3
Halimba	7
Herend	13
Kislőd	100
Kolontár	4
Magyarbarnag	20
Magyarpolány	48
Mencshely	97
Nagyvázsony	11
Nemesleányfalu	41
Németbarnag	23
Németpolány	13
Öcs	67
Padrag	18
Szentgál	135
Tósok	15
Tósokberénd	9
Úrkút	1
Városlőd	138
Mindösszesen	853

¹⁷¹ I. jkv.

2.

*Az 1861. évi második választás szavazati listája*¹⁷²

A.) Molnár Dénes szavazatai

Összesen: 157 (a jegyzőkönyvben 158 szerepel)

<i>Helységnev</i>	<i>Szavazatszám</i>
Kishidegkút	4
Magyarbarnag	1
Nagyhidegkút	28
Nemesvámos	79
Szentgál	45

B.) Gál Péter szavazatai

Összesen: 1118

<i>Helynév</i>	<i>Szavazatszám</i>
Ajkarendek	37
Bánd	63
Bódé	1
Csehbánya	9
Csékút	57
Herend	5
Kislőd	123
Magyarbarnag	20
Magyarpolány	17
Mencshely	113
Nagyvázsony	7
Nemesleányfalu	32
Németbarnag	27
Németbánya	1
Németpolány	7
Noszlop	41

¹⁷² II. jkv.

Öcs	83
Padrag	58
Szentgál	175
Tósok	25
TósokBerénd	46
Úrkút	2
Városlőd	168
Vöröstó	1

SUMMARY

BÁLINT OROSZ

**Municipal election in Nagyvázsony with stones and clubs (1861)
Szentgál's political role in the election**

The author is an undergraduate of history sciences at the University of Szeged. In his study he examines the case of a municipal election in Veszprém county by using election documents, records of family archive and specialist literature. The main character of the case is Péter Gál a wealthy lawyer and entrepreneur (1823-1903) with an intellectual family background who was elected three times (in 1861, 1865 and 1869) in the Nagyvázsony electorate made up of 33 villages. Three candidates ran for the election in 1861 in the electorate with a majority of reformed Hungarian and a minority of catholic German residents: Gábor Pap a reformed vicar, Dénes Molnár a landowner and Péter Gál. The first election was held on 19th March 1861 but it had to be repeated due to the violence and other illegal actions of the voters of Gál (mainly of the residents of Szentgál where Gál's father was a reformed vicar for the mostly noble landowner settlers). On the election of 6th April only Aladár Molnár and Péter Gál were nominated and Péter Gál overwhelmingly won. The current study shows that his victory was not due to the ethnic and religious ties and social status but to the personel connections involving friendly and family ties. Mentality (violence and corruption) had not changed since the years before 1848.

